

Uitgave van de Historische Kring Gent, 19e jaargang (2012) nummer 3

Ganita mare

ISSN: 1878-7908

Colofon: Op voorlaatste pagina

Deze mare is bestemd voor:

Zie enveloppe/omslag

De familie Rogmans bij de schuur van Villa Waalzicht in de polder. De schuur werd later omgebouwd tot woonhuis van de familie Huisman.

Ganita mare

Inhoud 2012-3

2. Allerlei
3. Programma nieuwe seizoen 2012/2013
4. Glas-in-loodramen bibliotheek
5. De gezondheidssituatie in Gendt rond 1870
13. De jaren twintig
14. Reliëfs in de raadszaal
16. Umstebjud
18. Gemengd koor Jubilate bestaat veertig jaar
22. Dialectwoorden
23. Maandag: wasdag
26. Genealogie Prins Carnaval
30. Aanwinsten, nieuwe leden, artikelen in ons boek, overleden
31. Colofon en bestuur en Rabo Clubkas.

Nieuwe website Gelders Archief:

Een belangrijke bron voor onderzoek naar familiegeschiedenis is digitaal beschikbaar gekomen. De Gelderse Memories van Successie van 1818 tot 1927 zijn nu op internet in te zien. Wat zijn die Memories van Successie eigenlijk? Dat zijn aktes waarin staat, wat een overledene had aan bezittingen en schulden. Daarover moesten de erfgenamen successierechten betalen. Kinderen en kleinkinderen hoefden dat overigens tot 1878 nog niet. De akten zijn te vinden op <http://www.geldersarchief.nl/familiegeschiedenis/memories-van-successie>. Gendt valt overigens onder kantoor Elst. Op dit moment kan er nog niet op familienaam gezocht worden, maar moet je eerst ongeveer weten wanneer de betreffende voorouder overleden is.

Verhoging Terugblik of niet?

Wij hadden de **Leden met Terugblik** al attent gemaakt op een verhoging van de contributie van € 22,— naar € 24,— in 2013. Dit omdat Terugblik dan geheel in kleur zou verschijnen en qua drukkosten duurder werd. Zoals u misschien weet, is Terugblik een gezamenlijk project van diverse historische verenigingen in de regio. Omdat een aantal verenigingen bezwaar maakte tegen deze prijsverhoging, wordt momenteel overlegd men hoe men uit de kosten kan komen. U hoort de volgende keer wat de uitkomst van het overleg is.

Foto voorpagina van vorige keer

Wij kregen van Hans Janssen een berichtje dat hij op de foto van de vorige Ganita mare op nr. 20 zijn oom Dorus Janssen herkende. Dan is weer een van de ontbrekende personen gevonden.

Het nieuwe boek

Bijgaand treft u weer een inlegvel aan. Als u nog niet voor een gereduceerde prijs ingetekend hebt op ons nieuwe boek, kan dit alsnog. Het boek zal op zaterdag 9 maart 2013 in een feestelijke bijeenkomst in Providentia gepresenteerd worden. In de volgende Ganita mare staat precies de tijd en het programma van de presentatie vermeld. U bent alvast van harte daarvoor uitgenodigd.

De foto op de huidige voorpagina was eigenlijk bedoeld voor ons nieuwe boek. Deze zou komen bij een artikel van Geert Meijer over de polder. Maar uiteindelijk werd een andere foto voor in het boek gekozen, omdat die beter bij de tekst paste. Dit is echter zo'n sfeervol, gezellig plaatje, dat wij u het niet wilden onthouden en daarom maar prominent op de voorpagina hebben geplaatst als smaakmakertje voor ons nieuwe boek. Verderop in dit blad kunt u lezen welke artikelen er onder andere in komen, zodat u weet wat u bestelt.

Programma seizoen 2012/13

Koude winters, warme feesten

maandag 29 november 2012, 20.00 uur
Villa Ganita; Nijmeegsestraat 19, CK Gendt
lezing door Peter Schipper.

Kinderen vermaken zich met een koningsspel en kaarsjes springen tijdens Driekoningen.

Met Sinterklaas geven we elkaar cadeaus, met Kerstmis halen we een kerstboom in huis, die we mooi versieren en met Oud en Nieuw steken we vuurwerk af. Traditioneel is december de feestmaand. Vroeger begon men al iets eerder, namelijk met het feest van Sint Maarten op 11 november. Men eindigde toen op 6 januari met het feest van Driekoningen. Die winters van vroeger waren die allemaal echt zo streng? En wat schafte de traditionele pot tijdens de winterperiode? Hoe bekend de feesten ook zijn, de diepere betekenis en de achtergronden ontgaan ons maar al te vaak. Dat Sinterklaas eigenlijk uit Myra in Klein-Azië komt, is vaak nog wel bekend, maar dat 'goed heilig man' eigenlijk een verbastering is van goed huwelijksman, ligt minder voor de hand.

De lezing vertelt over de herkomst van de populaire feesten zoals Sint Maarten, Sinterklaas, Kerstmis, Oud en Nieuw en Driekoningen. Bij de feesten van Sint Maarten en Sinterklaas gaan we het spoor terug volgen in Frankrijk en Italië; wellicht is er ook wat te vinden over regionale tradities. Kortom er valt veel te vertellen over deze Hollandse winteronderwerpen. De lezing wordt met een fraaie PowerPoint presentatie geïllustreerd.

De toegang is gratis, voor de koffie een bijdrage van € 0,50.

Jubileumjaar en presentatie nieuwe boek Historische Kring Gende

zaterdag, 9 maart 2013
Providentia; Dorpstraat 5, 6691 AV Gendt.
Nadere gegevens volgen in de Ganita Mare van februari 2013.

Films uut de ouwe deus

woensdag 17 en donderdag 18 april 2013
De Klok; Markt 1, 6691 BK Gendt (Grote zaal).

Opnieuw gaan we voor u weer nieuwe, oude stukjes film tot een geheel maken, op DVD zetten en u zo een bijna klassieke (of traditionele) filmavond aanbieden. Omdat de vorige keer de opkomst overweldigend was en er geen plaats genoeg was, zullen we de film nu niet op één maar op twee avonden vertonen.

De toegang is gratis, de koffie, thee of drankje is voor eigen rekening.

Excursie naar het Dijkmagazijn in Bemmelen met wandeling in de Ward en bezichtiging Veldschuur

zondag 26 mei 2013, 14.00 uur
Dijkmagazijn; Waaldijk 4, 6681 KH Bemmelen.

Vertrek op de fiets vanuit Villa Ganita; Nijmeegsestraat 19, Gendt om 13.15 uur of carpoolen. Na aankomst bij het Dijkmagazijn in Bemmelen maken we een rondwandeling bij de Ward. Daarna volgt een kijkje in het dijkmagazijn. Dit kleine museum is zodanig ingericht dat de natuurlijke omgeving met dieren, planten en insecten in een notendop te bewonderen is. Tot slot zijn we welkom in de veldschuur die recent in de zomer geopend werd. Om het klimaat te dienen is het gebouw voorzien van zonnepanelen, warmtepomp, grijs spoelwater en een warmteterugwininstallatie. Er zijn speciale dakpannen voor de gierzwaluw en onder aan het dak speciale strips voor de huismussen. In de veldschuur kunnen we onder het genot van koffie, thee of een drankje kijken naar een paar korte presentaties en verder natuurlijk het gebouw bezichtigen. Zie ook www.lingewaardnatuurlijk.nl

Voor deze excursie graag een kleine bijdrage in het nestkastje voor het dijkmagazijn.

Ria Schouten-de Haan

Glas-in-loodramen bibliotheek

Misschien hebt u er nog nooit op gelet, maar de bibliotheek in Gendt telt een aantal bijzondere glas-in-loodramen. Twee ervan zijn van de Nijmeegse kunstenaar Ted Felen (1931). De eerste *Cat on a hot thin roof* is van 1966 en de tweede heeft geen titel, maar is gedateerd 1967. *Cat on a hot thin roof* is overigens ook de titel van het toneelstuk van Tennessee Williams, waarvan een film met Paul Newman en Elisabeth Taylor gemaakt werd.

Momenteel wordt gewerkt aan een boek over de geboren en getogen Nijmegenaar Ted Felen. Hij studeerde Monumentale Kunst met de specialisatie 'glazenier' aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Arnhem. De maker wist de schrijfter van het boek te melden dat het raam uit 1966 eigenlijk een langgerekt raam was, dat op een gegeven moment uit elkaar is genomen en op een andere manier weer in elkaar is gezet, waarbij het niet meer langgerekt maar rechthoekig werd. Dit raam bevindt zich (vanuit de ingang van de bibliotheek gezien) rechts achter in de

gezet, waardoor het raam geen licht meer vangt.

Het andere raam is gesig-neerd en gedateerd 1967. Dit raam was een verrassing voor de glaskunstenaar. Hij weet dus ook niet hoe dit raam daar in de bi-

bliotheek terecht is gekomen. Bij diverse personen, waaronder onze kring, is navraag gedaan. Wij hebben het vermoeden dat de toenmalige

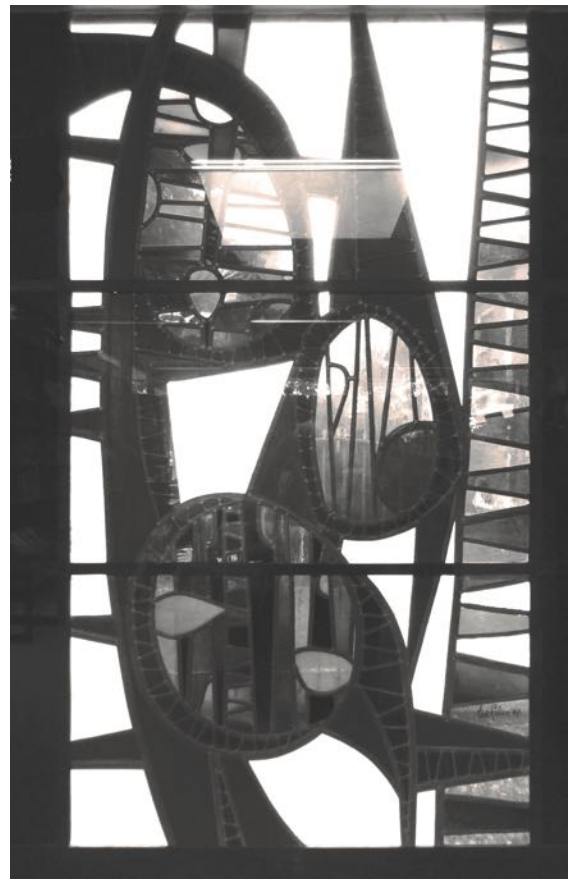

Gebouwtje.

Rechts is voor de goede beschouwer nog de figuur van een gestileerde kat te herkennen.

hoek. Helaas komt het niet meer tot zijn recht, omdat aan de achterkant een gebouwtje is neer-

voorzitter van de bibliotheek, de heer Beckers uit de Europalaan (tevens gemeenteraadslid) ermee te maken heeft gehad. Weet u er iets meer van, dan horen wij dat graag.

Yvonne de Boer-Ravestein

‘Eene kwaadaardige pokken-epidemie’

De gezondheidssituatie in Gendt rond 1870

In de weinige fragmenten van het Liber Memoriale van de St. Bavoparochie in Angeren over de periode 1830-1873, kwam ik voor het jaar 1872 een forse kindersterfte tegen. In een periode van februari tot ongeveer juni overlijden er 22, meestal jonge, kinderen. Ook in Gendt doet zich in die tijd (december 1871 – juni 1872) zo’n sterfte voor: 19 veelal jonge kinderen¹. Dit roept de vraag op waarom deze epidemie juist in deze twee plaatsen zo toeslaat en wat haar oorzaken zijn. Voorts wilde ik weten wat de overheden er destijds tegen konden doen. Het archiefonderzoek daarnaar heeft tot dit artikel geleid.

Medische zorg in de 19^e eeuw

De gezondheidszorg in Nederland, en met name die op het Gelderse platteland in de tweede helft van de negentiende eeuw verschilt heel wat van de situatie anno 2012. Er is dan een grote verscheidenheid aan medische opleidingen, die veelal van een bedenkelijke kwaliteit zijn, vooral door onvoldoende controle door de overheden. Bovendien bestaat er nog geen voor iedereen toegankelijke gezondheidsverzekering. Ook is de medische kennis nog niet zover als nu: het besef dat ziekten door o.a. bacteriën kunnen worden veroorzaakt en dat de besmettelijke ziekten door vaccins en meer hygiëne kunnen worden bestreden is nog zeer nieuw. Het besef van het belang van hygiëne dringt pas vanaf 1850 langzaam door dank zij het werk van de Europese artsen Semmelweis en Lister. Het is de aanvankelijke kleine groep ‘hygiënisten’ in de medische stand die vanaf deze tijd steeds meer op het belang hiervan aandringen bij o.a. de overheden. Het spreekt daarom van zelf, dat epidemieën aanvankelijk nog veel meer doden eisten dan nu. Lang niet alle ‘artsen’ hebben in de 19^e eeuw een

De Engelse arts Joseph Lister.

universitaire opleiding. Men maakt onderscheid tussen een heel leger van bevoegde genezers, waaronder o.a. *heelmeesters* met een opleiding van een ‘klinische school’. Daar word je al toegelaten als je behoorlijk lezen en schrijven kunt. De opleiding duurt 4 jaar. Daarnaast zijn er o.a.

De Oostenrijkse arts Ignaz Semmelweis.

Heelmeester bij een beenamputatie (16^e eeuw) (bron: Museum Boerhaave, Leiden).

vroedvrouwen, vroedmeesters, oogmeesters, tandmeesters en apothekers.

De hoogst opgeleiden zijn de *medicinae doctores* (dokters in de medicijnen) met een universitaire opleiding. Je wordt overigens pas tot de universiteit toegelaten met een voltooide atheneumopleiding. Hieruit valt op te maken, dat men van de heelmeesters in de steden niet al teveel moet verwachten, om al helemaal niet te spreken van die op het platteland, waar nieuwe medische inzichten ook moeilijker ingang vinden. Daarnaast zijn er natuurlijk ook nog een zwerm van onbevoegde genezers, zoals bij voorbeeld *barbiers, aderlaters, lavementzetters* en *polaks* (Poolse kwakzalvers), die vooral op het platteland tijdens kermissen en jaarmarkten hun praktijk uitoefenen.

De hiervoor beschreven toestand is geregeld in de *Geneeskundige Staatsregeling van 1818*. Rond 1850 wordt deze gezien de nieuwe ontwikkelingen in de medische wetenschap door sommige medici als verouderd ervaren. Pas in 1865 komt er een landelijke wet op een nieuwe regeling van de gezondheidszorg, maar het duurt lang voordat die ook overal wordt nageleefd. Het duurt dus enige tijd voordat de overheid op aandringen van eerder genoemde medici langzaam in beweging komt. Maar op de lange termijn heeft deze wet wel succes.

Ook moet men bedenken dat ook Gelderland dan een provincie is, die – ten minste op het platteland – samen met Limburg in de gezondheidszorg in Nederland in de achterhoede zit.

De medische verzorging in Gendt tussen 1850 en 1872

De gemeente betaalt slechts bepaalde heelmeesters en vroedvrouwen voor hun medische hulp aan diegenen die dat zelf niet kunnen betalen. Zo is de medische zorg voor Gendt van 1850 tot 1858 in handen van *'den gepensioneerden officier van gezondheid der 2^e klasse en heelmeester ten platten lande'* J.B. Op de Laeij, die voor zijn hulp aan de armen *f* 35,-- per jaar krijgt. Echter *'de meeste gegoedden [sic] bedienen zich behalven van gezegden heelmeester, van de naburige geneeskundigen uit Bemmelen, Huissen en Doornenburg; in enkele gevallen wordt de hulp van Doctoren uit Arnhem, of Nijmegen ingeroepen'*. Niet iedereen had dus blijkbaar evenveel vertrouwen in deze heelmeester. Daarnaast wordt de vroedvrouw Berendina Braakman door de gemeente Gendt *f* 80,-- per jaar betaald voor haar *'verlossingswerk'*.

In Bemmelen zit een echte arts (*medicinae doctor*)

C. A. Goedbloed, evenals in Doornenburg Hendrik Sebald van der Monde, welke laatste echter op 9 april 1857 overlijdt. Hij wordt daar opgevolgd door de *heelmeester* Damiaan Johann Wilhelm Daamen, die behalve Doornenburg en Angeren, na het vertrek van Op de Laeij ook Gendt bedient van 1858 tot 1865. In 1866 krijgt Daamen eervol ontslag en benoemt de gemeente *'een genees- heel- en verloskundige, die in de gemeente moet wonen[...]*. Dit wordt de *medicinae doctor* P. Nuijens uit Uitgeest(!). Het toenemend belang van zulk een arts in de ogen van de gemeente wordt, behalve dat hij uit Noord-Holland moet komen, ook uitgedrukt in de nieuwe jaarwedde die hij van de gemeente Gendt krijgt: *f* 250,--. Toch verdwijnt hij in 1870 weer, na enkele uitbraken van cholera, mazelen, roodvonk en tyfus in 1866, die een zwaar beroep deden op de beschikbare heelkundigen² en moet de gemeente in 1870 vervanging zoeken bij drie, elkaar opvolgende, tijdelijke geneeskundigen. Pas op 22 februari 1871 wordt een andere gediplomeerde arts, dr. J. J. Gefken, aanvankelijk tijdelijk maar later permanent als *gemeentearts* door het gemeentebestuur van Gendt benoemd. Het is blijkbaar in deze tijd nog niet gemakkelijk om een universitair geschoolde arts naar het platteland in Gelderland te krijgen en hem daar ook te houden³. Voorts vervangt Johanna Rensen, echtgenote van J. H. F. Rutjes uit Doornenburg, die vanaf 1861 Doornenburg en Angeren tot haar werkterrein heeft, in 1872 Berendina Braakman als vroedvrouw voor Gendt⁴. Het salaris blijft ongewijzigd.

Vroedvrouw aan het werk. Prent uit de 19^e eeuw.

Kindersterfte en pokken

De kindersterfte is in Nederland en andere Europese landen in deze tijd een groot probleem. Met

name kinkhoest, kroep (*difterie*), rode hond (*scarlatina*), cholera, tyfus en dysenterie (*roode loop*) zijn de hoofdoorzaken hiervan: hier en in de rest van Nederland komen ze ook onder andere leeftijdsgroepen regelmatig voor in de 19^e eeuw, en veel vaker dan nu met dodelijke afloop. Zo vallen er in 1859 door de cholera te Doornenburg 3 doden, in 1863 door buiktyfus 12 doden in de gemeente Bemmelen als geheel. Ook in Gendt overlijden er in 1859 50 personen aan kinkhoest en mazelen, waarvan de meerderheid kinderen. In 1865 vallen er door de cholera te Doornenburg en Angeren 30 doden terwijl er in Gendt geen besmettelijke ziekten worden geconstateerd, maar wel een groter aantal ziekten dan in 1864. Ook ‘een goedaardig soort van pokken’ steekt af en toe de kop op zonder dodelijke slachtoffers te maken, (waarschijnlijk de *variola minor*, een minder ernstige vorm van pokken, die gewoonlijk tien keer minder dodelijke slachtoffers eist) .

In de 18^e eeuw zijn alleen de pokken al verantwoordelijk voor 40% van alle kindersterfte. Na 1800 loopt dat terug tot meer dan 20% van de pasgeborenen vóór het eerste levensjaar; pas na 1875 begint dit percentage door het doorwerken van nieuwe medische inzichten en preventieve maatregelen verder terug te lopen.

Het ‘echte’ pokkenvirus (*variola major*) is een door een virus overgebrachte infectieziekte, die wordt verspreid door menselijk contact, vooral door het inademen van het virus. Een paar druppels zijn al genoeg om geïnfecteerd te raken. Twee weken na de besmetting krijgt de geïnfecteerde hoge koorts, spier- en andere pijnen, hallucinaties, sufheid en duizeligheid. Na drie dagen koorts ontstaat uitslag over het hele lichaam. Het lijken eerst rode stippen, maar deze veranderen in blaren. De blaren vullen zich na enkele dagen met etter. Gaat de persoon dan niet dood, dan droogt de etter langzaam op en vallen de korsten na een paar weken af en laten vaak littekens achter. De persoon is nu *gepakt* en daardoor voortaan immuun geworden voor de ziekte⁵. De slachtoffers zijn meestal kinderen onder de 14 jaar .

Vaccinatie tegen pokken

Aan het einde van de 18^e eeuw ontwikkelt de Engelse arts Edward Jenner een methode om mensen te besmetten met de *vaccinia* of koepokken, een lichtere variant van de ziekte. Hij doet

dat omdat hij ontdekt heeft dat hiermee besmette mensen weerstand blijken te ontwikkelen tegen de ‘echte’ pokken. Deze vaccinatie wordt in de loop van de 19^e eeuw steeds vaker gebruikt om de ziekte te bestrijden. In Gendt wordt vanaf 1851 al op bescheiden schaal gevaccineerd met

Dr. Edward Jenner, de uitvinder van de vaccinatie.

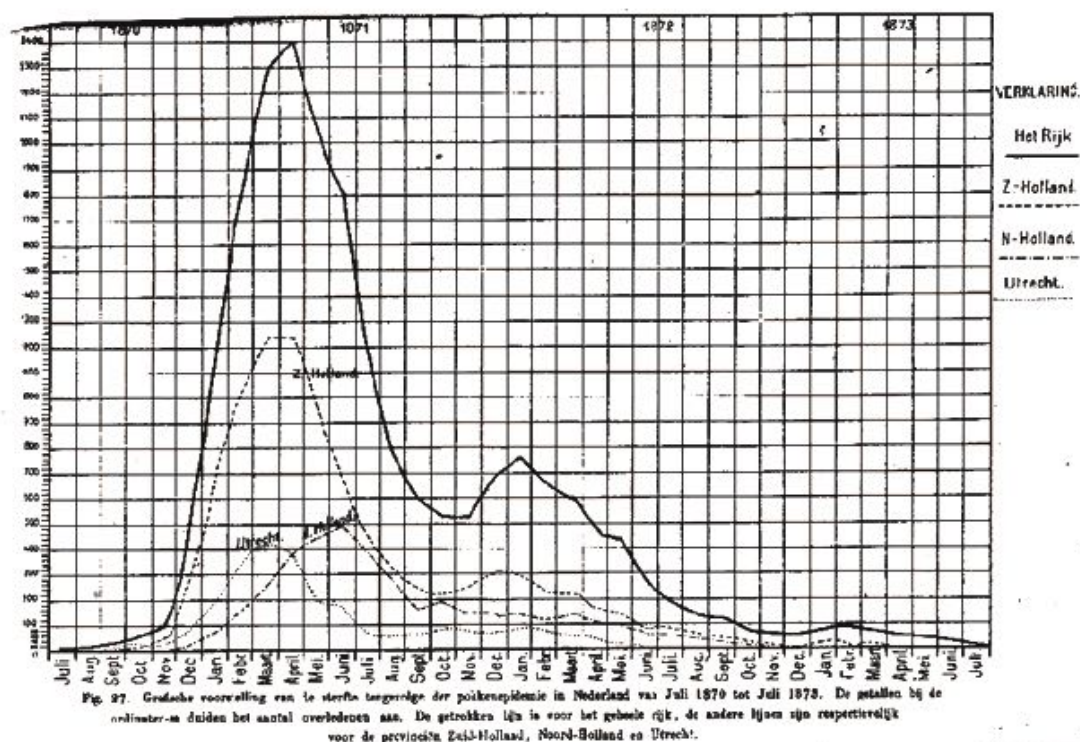
de zgn. ‘koepokinenting’, al is de plattelandsheermeester J.B. Op de Laeij daar niet zeer consciëntieus in⁶. In 1872 blijkt het te gaan om een pokkenepidemie die de gemeente Gendt zwaar treft.

Oorzaken van de pokkenepidemie van 1872

Allereerst is er het algemene onwetendheid over het nut van hygiëne bij de armere bevolking. Ook geven ze vaak geen gehoor aan de oproep van de gemeente tot gratis vaccinatie. Daarnaast is de pokkenepidemie die in Gendt en Angeren heerst, een gevolg van de epidemie die heel Nederland en grote delen van Europa -en zelfs Amerika- treft van 1870 tot 1873. Ze is op haar beurt een van de gevolgen van de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871. Wanneer deze oorlog begint, is vaccinatie van burgers in Frankrijk geheel vrijwillig. Pokken komen in Frankrijk dus nog veel voor. Ook voor de burgers in Noord-Duitsland is de vaccinatie vrijwillig. In de Zuid-Duitse gebieden echter worden kinderen al verplicht ingeënt. De mobilisatie, troepenbeweging

gen naar de fronten en de vlucht van duizenden Parijzenaren naar het platteland zorgen voor een verspreiding van de pokken. De Duitsers, die de oorlog snel winnen, brengen Franse krijgsgevangenen over naar verschillende plaatsen in Duitsland. Zowel in Frankrijk als in Noord-Duitsland hebben deze verplaatsingen van mensen een grote pokkenepidemie tot gevolg. In Duitsland gebeurt de besmetting deels via burgers die de kleding van dode Franse soldaten meenemen. De epidemie verspreidt zich over West- en Midden-Europa en bereikt ook andere werelddelen.

zalm via Millingen ook naar Pruisen. Dit is waarschijnlijk voor Gendt niet veel anders geweest, aangezien daar ook steenfabrieken waren en zalmvisserij werd beoefend. Bovendien meldt de gemeente Bommel in haar jaarverslag aan Gedeputeerde Staten in 1871 dat de arbeidsgelegenheid in de landbouw minder gunstig is door vorst, waardoor een 'nog al belangrijk getal arbeiders' vanuit de gemeente Bommel werk gaan zoeken in Pruisen. Sommigen slagen daarin, anderen 'moeten spoedig terugkeren.'. Ook dit zal zeker gegolden hebben voor Gendt.

De pokkenepidemie in Nederland van 1871-1873.

In totaal eist ze in Europa ruim een half miljoen slachtoffers. In Nederland in 1870 al 706 slachtoffers. In het jaar daarop is het aantal gestegen tot 15.787 doden. In 1872 daalt het aantal tot 3731 en bereikt in 1874 het gebruikelijke peil van enkele honderden.

De eerste meldingen van pokken in Gelderland komen in 1871 uit Duiven⁷. Behalve in de gemeenten Bommel en Gendt heerst ze in 1872 o.a. in Driel en in 1873 in Wamel⁸. De besmetting is, wat de gemeente Bommel betreft, waarschijnlijk mede via de handelscontacten met Pruisen overgebracht. Er worden in Bommel in toenemende mate steenkolen geïmporteerd vanuit Pruisen, en de zalmvisserij in de gemeente exporteert haar

Het tegengaan van epidemieën

In de plattelandsgemeenten in de oostelijke Betuwe is rond 1870 nog geen riolering aanwezig en mesthopen liggen vaak vlak bij de woningen. Hierdoor raakt oppervlakte- en putwater vervuild, waardoor kans op infectie groter is. De gemeenten, daartoe aangespoord door de landelijke overheid via de provincie, zijn in deze periode al bezig met het tegengaan van epidemieën van infectieziekten door meer toezicht te houden op:

- de hygiëne bevorderende maatregelen, zoals ontsmetting 'met carbolzuur, chloorkalk, of ontwikkeling van salpeterigzure dampen', maar ook verwijdering 'van mesthoopen, stinksloten en stinkpoelen, die door hunne

Desinfectering van een woning te Amsterdam (bron: gemeentearchief A'dam).

ligging in de nabijheid van woningen voor de volksgezondheid schadelijk worden geacht'. Dit 'toezien op' mesthopen wordt vanaf 1866 regelmatig in de Gendtse gemeenteverslagen genoemd, maar niet zeker is, of er inderdaad wel voldoende toezicht op gehouden wordt⁹. Hiervoor geldt dus ook de opmerking in het begin van dit artikel dat uitvoering van preventieve maatregelen soms sterk achterloopt bij voortschrijdende hygiënische inzichten.

- b) verbetering van de ventilatie. Algemeen neemt men in die tijd (soms ten onrechte)

Het belang van frisse lucht (bron: Albert Hahn, ca. 1913).

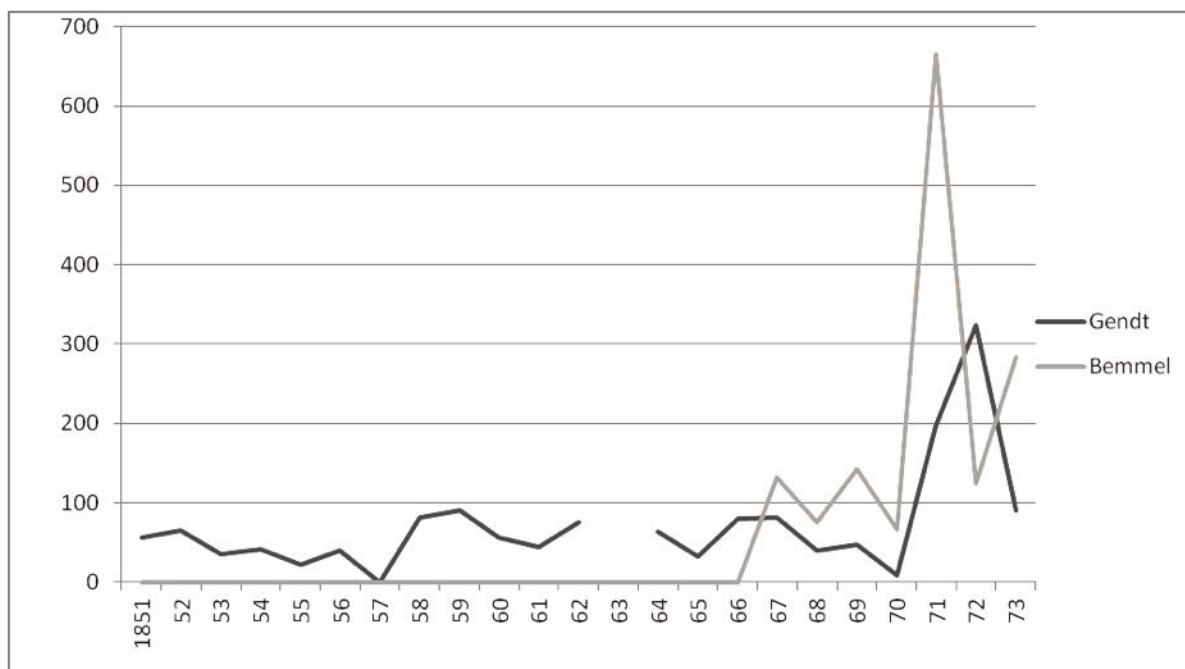
aan, dat virussen of bacteriën ook door de lucht kunnen worden overgebracht. Vandaar dat er ook steeds maatregelen worden geëist tot '*bevordering der luchtverversching*', waarop door de geneeskundigen moet worden toegezien.

- c) preventieve vaccinatie van vatbare groepen; daarvan wordt in Gendt vanaf al in 1851 verslag gedaan in het gemeenteverslag aan GS. De aantallen gevaccineerden met '*koepokstof*' in de gemeente Gendt variëren tussen 1867 en 1875. Men heeft in 1873 blijkbaar schrik gekregen voor de pokken, omdat het aantal vaccinaties in dat jaar (284) ruim verdubbelt ten opzichte van het vorige (124). In 1874, als de epidemie voorbij is, zakt dit aantal weer sterk in (90)¹⁰.

De vaccinatiekosten voor de financieel draagkrachtigen worden door henzelf, voor de minder gegoeden aanvankelijk via de particuliere organisaties voor armenzorg gedragen. Gedurende de jaren zestig van de 19^e eeuw gaan de provincie en de gemeenten deze kosten in toenemende mate overnemen, aangezien de armenzorg door teruglopende inkomsten dit steeds minder kan opbrengen.

In het kader van het door de overheden gestimuleerde tegengaan van pokkenepidemieën worden de plaatselijke geneeskundigen ook betaald om algemene gezondheidszorg aan '*minvermogenen*' te leveren en daarnaast de bevolking te vaccineren. De armen krijgen de vaccinatie '*om niet*' (gratis). Naast een gemeentelijk jaarsalaris dat tussen 1870 van f 80,- verhoogd is naar f 250,- in 1871, ontvangt de geneeskundige dr. J.J. Gefken, die voor de toediening ervan voor Gendt is aangesteld door de gemeente, in dat jaar ook een bedrag van f 208,35 voor vaccinaties. De gemeente Gendt stelt datzelfde jaar een verordening in tegen de '*verspreiding der kinderziekte*' (pokken). Al dringt het besef van de noodzaak van de hier genoemde maatregelen bij armere, en dus minder geschoolde maatschappelijke groepen veel langzamer door. Zo klaagt men in het gemeenteverslag al in 1851 over de '*laauwheid van de ouders in het vaccineeren hunner kinderen, hoofdzakelijk in de behoeftige volksklasse [...]*'. Deze klacht ziet men over de gehele periode regelmatig terug.

- d) het verbieden van openbare bijeenkomsten, zoals tijdens kermissen, markten en begravenissen, alsmede het verbieden van *schoolbe-*

Vaccinaties en revaccinaties in Bommel en Gendt (1851-1873).

zoek (van niet gevaccineerde en/of mogelijke besmette leerlingen).

Op het niet naleven van deze voorschriften staat in Bommel een boete van f 10,-, respectievelijk

een gevangenisstraf van 1-3 dagen. In 1866 verbodt het gemeentebestuur in Bommel bij voorbeeld 'het houden der kermessen', dit in verband met gevallen van cholera en verstrekt ze 'aan de ingezetenen om niet' [...] 'voorbehoedsmiddelen tegen die ziekte, alsmede middelen voor desinfectie'. Voor Gendt heb ik daarover niets kunnen vinden in de geraadpleegde bronnen.

GENOOTSCHAP TOT BEVORDERING DER Koepokinenting TE ROTTERDAM

Zittingen tot kosteloos inenten
en herinenten tegen de pokken.

Elke DINSDAG van 11 tot 12 uur
in de zaal van de Wetenschappelijke Sociëteit te Rotterdam.

Elke WOENSDAG van 2 tot 3 uur
in de zaal van de Wetenschappelijke Sociëteit te Rotterdam.

Elke DONDERDAG van 11 tot 12 uur
in de zaal van de Wetenschappelijke Sociëteit te Rotterdam.

Elke VRIJDAG van 11 tot 12 uur
in de zaal van de Wetenschappelijke Sociëteit te Rotterdam.

In de maand AUGUSTUS wordt KITT gratis uitgedeeld tegen de pokken.

Verkoopen
te Rotterdam door de
N. B. O. 1873.

Aankondiging van koepokinentingen.

Weerstanden tegen de pokkenvaccinatie

Toch kunnen lang niet alle kinderen, vooral die onder de arme plattelandsbevolking en de steenfabrieksarbeiders, van deze voorzieningen profiteren. Ook al vaardigt Koning Willem III op 4 december 1872 een *Wet op de Besmettelijke Ziekten* uit, waarin naast allerlei andere preventieve maatregelen, ook de koepokvaccinatie is opgenomen.

Er bestaan namelijk, behalve de eerder genoemde 'laauwheid' ook religieuze weerstanden tegen vaccinatie. Allereerst zijn daar de religieuze bezwaren van de landelijke Anti Revolutionaire Partij (vertegenwoordiger van het protestantse deel van de bevolking) tegen vaccinatie. De meest gangbare redenering daarachter is dat de mens niet moet ingrijpen bij dit soort ziekten, omdat dat in bepaalde protestantse kringen ook als een ongeoorloofd ingrijpen in de goddelijke scheppingsorde wordt beschouwd.

Dat er echter ook van katholieke zijde weerstand

bestaat tegen vaccinatie en quarantainemaatregelen, zij het om andere redenen, maakt een melding van een *Inspecteur voor Geneeskundig Toezigt* in januari 1873 duidelijk. Hij heeft een brief geschreven aan de pastoor van Wamel, met het advies dat 'om de uitbreiding der pokken zooveel mogelijk tegen te gaan, kinderen uit besmette huizen van de school [moeten, cva] worden ge-

Overmits geene kinderen
op een school worden toegelaten,
dan na vertoon van
een bewijs, dat aan de
kerke de, tegen den Vy.
Machtigen Overheer van
leven en dood Londice
Kalkpokkenenting, geschiedt
indien hy niet te waren
door den Overmachtingen
God zelf met de natuur
lyke Kinderpokken herstelt
hy gemorden, zoo dekla-
reert de ondertekende
met berouw en leedwezen
dat hy ook op den 2^{en}

Religieuze bezwaren (bron: Gemeentearchief Amsterdam).

weerd, maar dat men ook volwassenen uit besmette huizen moest beletten met gezonde personen in aanraking te komen.'

Aan de provincie meldt hij: 'Ik stelde hem [de pastoor, cva] derhalve voor, om ook bij zijn godsdienstig onderwijs geene kinderen uit besmette huizen toe te laten en aan volwassenen den raad te geven en hun toe te staan, om zoolang de besmetting in hunne huizen duurt, niet ter kerk te gaan.'

Dit toch wel verstandige advies van de inspec-

teur is voor de pastoor blijkbaar een brug te ver. Hij laat de brief van de inspecteur onbeantwoord.

Voorts is de ernst van de waarschuwingen die het *Geneeskundig Toezigt* via de provincie en gemeenten heeft verspreid, nog niet tot aanzienlijke gedeelten van de bevolking doorgedrongen. Zo meldt de Provincie in haar jaarverslag van 1873 over de epidemie te Wamel dat

'de door den Inspecteur voorgestelde maatregelen tot beteugeling dier ziekte zijn vruchteloos gebleken, voornamelijk door onverschilligheid der ingezetenen, die ook de vaccinatie zoo goed als volkomen verwaarloosd hadden. Vele pokkijders zijn overleden zonder geneeskundige hulp te hebben ingeroepen; sommigen hebben haar zelfs geweigerd'.

In die laatste zin vallen wederom ook religieuze bezwaren te herkennen, waarschijnlijk vanuit de protestantse geloofsgemeenschap aldaar.

In Wamel alleen vallen in 1873 drieënvijftig doden als gevolg van deze epidemie, waarvan dertig onder de leeftijd van 14.

Ook de gemeentebesturen kunnen soms van enige laksheid worden beticht. Het gemeentebestuur van Driel meldt op 5 april 1872 aan Gedeputeerde Staten dat met betrekking tot

'de pokkenepidemie nog een gezin van den behoeftigen stand is alwaar de pokken heerschen, en in den laatsten tijd aan die ziekte drie zijn overleden en dat de overige vier herstellende en dat verder voor het tegenwoordige niets geschied [sic] vanwege het gemeentebestuur tegen het zich verder uitbreiden der ziekte.'

Gedeputeerde Staten voelen zich daarop genoodzaakt

'BenW van Driel ernstig te wijzen op hunne verplichting om al zoodanige maatregelen te nemen tegen de verdere verspreiding der pokziekte als hun onder de gegeven omstandigheden ten dienste staan.'

Conclusie

Concluderend kunnen we samenvatten, dat de gemeente Gendt van 1868-1875 wat meer dan b.v. Wamel in de pas loopt met het door landelijke en provinciale overheden gestimuleerde beleid. Maar de werkelijke redenen, waarom de pokkenepidemie in 1872 zoveel slachtoffers eiste in Gendt, blijven onzeker. Zeer waarschijnlijk is het gebrek aan hygiëne door onverschilligheid daar debet aan, maar ook de problemen bij het tamelijk plotseling verdwijnen van de arts P.

Nuijens in begin 1870 en zijn vervanging in dat jaar door maar liefst drie heelkundigen, die tegelijkertijd ook elders hun bezigheden hadden. Voorts is er het probleem van de preventieve voorlichting. Een groot deel van de plattelandsbevolking kon niet goed lezen. Dat die voorlichting mede daardoor onvoldoende overkomt, ziet men aan de stijgende vaccinatiecijfers in de gemeente na deze epidemie, en de snelle terugloop ervan vanaf 1873.

C.A. van Asperen

Noten

¹ In de gemeente Bemmelen worden 124 vaccinaties verricht; het aantal dodelijke slachtoffers bedraagt 28. In Gendt vallen 19 dodelijke slachtoffers; het getal der vaccinaties is 88. Vooral kinderen van 0-2 jaar worden gevaccineerd. *Gelders Archief* (GA), *Archief Provinciale Staten* (PS), inv.nr.1610, *Verslag van den Toestand der Provincie Gelderland, gedaan aan de Provinciale Staten van dat Gewest door de Gedeputeerde Staten over den jare 1872*, (JV, 1872), IV, p. 250.

² GA,GS, inv.nr. 1358, Gemeenteverslag (GV) Gendt, VI: '274 ziektegevallen waargenomen, daarenboven traden de naburige geneeskundigen nog vele malen op, bijzonderheden omtrent hunne waarnemingen zijn ons niet bekend gemaakt.' Er waren dus hoogstwaarschijnlijk nog veel meer ziektegevallen.

³ *Verdoorn*, p.92 en GA, GS, inv. nr. 3358, Jaarrekening (JR) Gendt 1871. Dr. Gefken werkt vanaf het 2^e kwartaal van 1871 voor de gemeente Gendt.

⁴ GA, GS, inv. nr. 3358, JR Gendt 1872. Uit deze jaarrekening valt op te maken dat B. Braakman dan met pensioen is gegaan.

⁵ We kennen nu nog de uitdrukking 'gepakt en gemazeld' voor iemand die heel wat gesukkeld heeft of de nodige ervaring met iets heeft.

⁶ GA, GS, inv. nr. 1358, GV Gendt 1858, vermeldt dat de koepokinenting door Op de Laeij 'geheel is verwaarloosd[...]'.
⁷ 'Eene kwaadaardige pokkenepidemie [...] is ook in ons land uitgebroken [...] hij is thans ook onze provincie binnengedrongen en heerscht hevig in de gemeente Duiven [...]', brief d.d. 13-2-1871 van de inspecteur voor het Geneeskundig Staatstoezicht, dr. W.F.P. Kiehl aan Gedeputeerde Staten van Gelderland, GA, GS, inv.nr.7658, no 53. Sporadisch komt de ziekte dan ook al voor in Bemmelen.

⁸ Brief van GS aan de Burgemeester van Driel d.d.10-4-1872, GA, GS, inv.nr 7658, no.13 en GA, PS, JV 1873, inv.nr. 1611, IV, p. 274-5

⁹ Zeker omdat het vaak - over de jaren - om mededelingen in exact dezelfde bewoordingen gaat en er in het onderdeel *Gemeente Politie* nooit gewag gemaakt wordt van bekeuringen in dezen. Voorts bevestigt de gemeente in haar gemeenteverslag van 1870 nogal vergoelijkend over de mestopslag dat '[...] de mestverzamelingen [...] meestal achter de bouwhoeven [zijn, cva] in de open lucht gelegen, doch men ondervindt er geene nadeelige gevolgen van, meestal wordt de mest vroeg in het voorjaar naar het land vervoerd [...]'. (GA, GS, inv.nr. 1358, GV Gendt 1870).

¹⁰ Het aantal opgegeven gevaccineerden bedraagt van 1867 tot 1874: 132-75-143-67-96-124-284-90. GA, GS, inv.nr. 1246, GV Bemmelen 1870, VI en GV Bemmelen 1874, VI (zie grafiek blz. 10)

Bronnen en literatuur

- www.w8.nl/pokkenepi.htm

- nl.wikipedia.org/wiki/Vaccin

- *Archief St.Bavo Angeren*, envelop met opschrift 'Angeren OB overleden 1830-1873.', bevattende een fragment van het *Liber Memoriale Angerense*.

- *Gelders Archief* (GA), *Archief Provinciale Staten* (PS), inv.nr.1610, *Verslag van den Toestand der Provincie Gelderland, gedaan aan de Provinciale Staten van dat Gewest door de Gedeputeerde Staten over den jare 1872*, (JV,1872), IV, p. 250.

- *J.A.Verdoorn, Volksgezondheid en sociale ontwikkeling. Beschouwingen over het gezondheidswezen te Amsterdam in de 19^e eeuw*, uitg. Prisma, Utrecht 1965 (*Aulapocket*)

- GA,GS, inv.nr.1358, Gemeenteverslag (GV) Gendt 1851, VI

- GA,GS, inv.nr. 3358, Jaarrekeningen Gendt (JR), 1867

- GA,GS, inv.nr.1246, GV Bemmelen 1865,VI

- *Marien van der Heijden*. Albert Hahn, uitg. Thomas Rap, Amsterdam, 1993

In de vorige Ganita mare stond een stukje uit de Provinciale Geldersche en Nijmeegse Courant van 1900 over de buitensporig hoge rekening die een burgemeester van een kleine gemeente had ingediend vanwege het verlies van zijden japonnen, paraplu's etc. als gevolg van de ontsmetting bij een difterie-epidemie. Landelijk werd er toen schande over gesproken. Laat dat nou burgemeester Maas-Geesteranus van Gendt geweest zijn. Zo zie je maar, dat de geschiedenis zich constant herhaalt... (*redactie*).

De jaren twintig

Hoe de gemeente Gendt er in de jaren twintig uitzag is wel een enorm verschil met de situatie van nu.

De straten hadden nog geen plaveisel en zaten vol karrensporen en kuilen. De bermen stonden vol bloemen en gras, waar jonge koehoeders hun koeien lieten grazen. De sloten waren omzoomd door elzenhakhout en andere houtopslag. Sommige laaggelegen gedeelten, de zogenaamde passen (daar komt de naam Essenpas dus ook vandaan), waren moerassig en stonden vol wilgen en peppelbomen. Hier en daar stond een woonhuisje met een waterput ervoor of ernaast. Een tuin had vruchtbomen, bessenstruiken en een stukje voor groenten en aardappels. Achter het huis stond een houtmijt, een kippenschuur en een mestvaalt. Hier en daar lag een grote boerderij, met riet gedekt en met veel opstallen, hooi- en stromijten; rondom in het weiland bevonden zich grazende koeien en enkele trekpaarden. Het verkeer op straat was beperkt en bestond uit paard en wagen of een hondenkar, een tweewielige kar die met de hand voortgeduwd werd en natuurlijk

Nölleke Brouwer en Dorus Eijkmans met hondenkar plus herdershond.

was er de stoomtram. Auto's waren zeldzaam.

Gendt had toen 3.100 inwoners en de belangrijkste gebouwen waren o.a. de R.K. kerk, de Ned. Herv. kerk, Providentia en de pastorieën, de Poelwijk, Huis te Gendt, het gemeentehuis aan de Markt, het huis van dokter Coenders (nu ons kringgebouw), twee scholen, het postkantoor, enkele grote winkelpanden en de al eerder genoemde kapitale boerderijen.

Voornaamste woonkernen waren de kom van het dorp, de Kapel, Flieren, Hulhuizen en de Kommerdijk.

De mensen konden meestal in hun eigen onderhoud voorzien. Ze hadden een geit of koe voor de melk, een groentetuin, fruit en aardappels. De wintervoorraad werd in het vat gezouten, zoals zuurkool, andijvie, sperziebonen, snijbonen en niet te vergeten het in november geslachte varken, gepekeld en daarna gerookt. Later kwam ook het wekken op.

Als men niet te oud was om te werken, verdiende men zijn dagelijks brood op de steenfabriek, bij de boer of op het water bij de zandschippers. Een enkeling was bij de post, broodventer, bij de Boerenbond of werkte buiten Gendt. Ook waren daar de zelfstandigen: bakker, kruidenier, smid, klompenmaker, schoenmaker, mandenvlechter, voerlieden, zandschippers, veekooplieden en natuurlijk de boeren. Daarnaast was dan nog een heel aparte groep personen, de zogenaamde hoge heren: de burgemeester, de dominee, de pastoor en kapelaans, de dokter, de hoofden der scholen, het Armbestuur, het Kerkbestuur, de Vincentianen, waarvan de meesten in verschillende besturen zitting hadden.

De meeste inwoners van Gendt leefden in goede verstandhouding en gelukkig met en naast elkaar. Burenhulp was gewoon en waar nood was, werd deze gelenigd. Als men verslagen erop naleest van besturen en verenigingen die zich in die tijd het lot van de Gendtse gemeenschap aantrokken, wordt men er onwillekeurig met de neus erop gedrukt dat het een zeer harde tijd was. Al kunnen we soms terug verlangen naar de rust, warmte en gezelligheid van toen, het is nu nog zo slecht niet.

Dit artikel trof Gerard Janssen in zijn archief aan. Het is onbekend uit welk blad of boek dit afkomstig is. Misschien dat een van de lezers dit nog weet?

Reliëfs in de raadszaal

Tot voor kort was het een mysterie wie nu eigenlijk de drie reliëfs in onze grote werkruimte van het kringgebouw gemaakt had. Met grote werkruimte bedoel ik de voormalige raadszaal van het gemeentehuis. Het was wel duidelijk dat ze van dezelfde hand waren en dat ze waarschijnlijk bij de bouw van de raadszaal meteen aan de muur recht tegenover de ramen een plaatsje gekregen hadden. Maar wie de maker was, was onbekend. Om mijn artikel over historische sculptuur in

lijk naar Nijmegen. Dus maar het regionaal archief Nijmegen aan het Mariënborg een bezoekje gebracht. De vrouwelijke archivaris aldaar was alleraardigst en in haar computer was gelukkig wel een lijst van Gendtse archiefstukken te vinden. Helaas stonden er geen gemeenteverslagen van net na de oorlog in, maar wel titels als monumenten en verbouw van Nijmeegsestraat 19. Na een korte wachttijd werden die dozen en mappen uit het archief gehaald en kon ik die in-

zien. De map monumenten was weliswaar interessant, maar bracht geen uitsluitsel qua sculptuur. Daarna de andere dozen doorgeplozen: bouw 01473 met afdrukken van de tekeningen in kokers inzake de verbouwing 1950 en bouw 01474, Nijmeegsestraat 19, verbouwing van villa tot gemeentehuisbovenwoning, ± 1949 en diverse schetsvoorstellen. Daarin stond van allerlei interessants zoals voor welk bedrag het gebouw van de doktersweduwe mevr. Coenders-van Oppenraaij gekocht was, nl. f 21.500,-. Dat zij eventueel in een nieuwe woning ernaast wilde gaan wonen tegen een huur van f 400,- per jaar of erboven. De verbouwing tot gemeentehuis zou nog eens f

80.000,- gaan kosten plus het architectenhonorarium van dhr. Estourgie, de gemeentearchitect van Bommel en Gendt. Al met al kostte het gemeentehuis van Gendt dus rond de f 105.000,-.

Allereerst vond ik een rekening van het aannemersbedrijf P. ten Velde en A. Steins, Groesbeeksedwarsweg te Nijmegen, over de ornamenten in de raadszaal. Hun metselaar had voor de

Hier wordt de handel verbeeldt, met klei om stenen te maken, rechts de Merdurius-staf van de god van de handel en een treintje voor kleitransport op de achtergrond.

Gendt af te rondten, besloot ik er wat research op los te laten. Misschien dat in de gemeenteverslagen van Gendt wat te vinden was. Een telefoontje naar de gemeente Lingewaard leerde dat het hele archief overgebracht was naar het regionaal archief te Nijmegen. Dat is digitaal in te zien, maar zo makkelijk blijkt dat voor Lingewaard niet te zijn. Het is nog niet gedigitaliseerd. Daarom moeten Lingewaarders vooralsnog persoon-

bevestiging van de reliëfs aan de muur dertien uur nodig gehad à f 1,85 per uur. Helaas zonder naam van de kunstenaar. Het monument (daarmee wordt waarschijnlijk het oorlogsmonument bedoeld) hadden zij ook geplaatst. De aankoop van dit monument stond voor f 1585,- in de stukken. Gelukkig trof een eind verder een

bevestigde Steven van Teeseling dat zijn vader als een van diens eerste opdrachten in Gendt een oorlogsmonument plus beeldhouwwerk aan de gevel van het gemeentehuis plus drie reliëfs voor in de raadszaal gemaakt had op verzoek van Charles Estourgie. Later is Ed van Teeseling een bekend beeldhouwer geworden. Hij wordt ook

Een afbeelding van de fruitteelt, waaraan Gendt zo rijk was.

bijna onleesbare, geschreven aantekening aan: 'reliëfs Tezeling f 250,-'. Nog verderop stond 'beeldhouwwerk f 400,-'. Nu was ons bekend dat het oorlogsmonument door de beeldhouwer Ed van Teeseling was gemaakt. Ik had nu dus wel een idee, maar geen zekerheid. Op aanraden van de archivaris keek ik of het archief al boeken over het oeuvre van Van Teeseling had. Helaas niet. Maar een zoektocht op internet leverde op, dat er op 7 oktober een monografie over Ed van Teeseling en zijn werk verschijnt van Ingeborg Brounts en Steven van Teeseling. Er stond ook een e-mailadres bij. Nadat ik ge-e-maild had,

wel de 'stadsbeeldhouwer' van Nijmegen genoemd, omdat hier meer dan twintig van zijn beeldhouwwerken te vinden zijn, zoals de Pegasus in de buurt van de Maartenskliniek, keizer Trajanus bij de Waalbrug, het zittende kind aan de Heyendaalseweg etc.

Wat een geluk als een zoektocht niet vergeefs blijkt.

Yvonne de Boer-Ravestein

Umstebjud

Umdâ 'k bar graag alle minse te vriend wil houwe gao 'k vanaf now alle kere ien 't dialect iets schrieve over de vroegere tied, of over iets wâ we now zie-n, of belêve.

Dâ doe 'k umdâ t'r misschien ôk wel minse zien die nie zô van die ouwe verhaole houwe en liever wâ over de tegeswoordige tied lêze.

Djörum ku 'j now iets lêze over de wachtkamer van de dokter. De vollegende keer komme de Romeinen wêr aon de bjud mè'r 't verhaal: Claudius Clojanus hoogmoed.

Herman Buurman

Wachtkamer

D'n ene hè 'r 't nie gemekkelig d'n ander zit lang

Dâ zit op 'n kluutje en de mërste zie bang

Wâ mô'j ôk al ien zô'n wachtkamer praote

Ze houwe mekaor allinnig mar ien de gaote

Rooie huijer mar ôk kaole koppe

Krukke en stokke mè glimmende knoppe

Bene wied mar ôk over mekaor

Dâ luk duk nie dan zien ze te zwaor

Ien ins begin daor dâ Fritske te praote

Hi'j praot tege zien moed, hi'j kan 't nie mèr laote

D'r kum van die klowöte meziek uut te muur
Verders inkele schilderitjes mèt koeie, nie duur
Dan hè'j 'n prikboard waar niemand op kiek
Want de mërste minse die daor komme zien ziek

De tillefoon blief gaon en d'n assistente nim op
Die stem van dâ mins du mien pien aon de kop
A'j aon de balie wâ vraog mô'j daor zwat fluustere

Umdâ anders de hele wachtkamer mè kan gaon luustere

Kiek daor zit 'r een mette zeum uut te boks
D'n diejene kum te laot wâ 'n stomme oks
Vie-ze schoewne en dikke buke
D'r zitte d'r bi'j die'j bar goed kun ruke

Hi'j zeg tege moed nou lop 'k ekkes ien 't rond
Kan nie mèr zitte mettie bult aon de kont

Moed schrik, kiek op en krieg 'n kleur
Dan zeg iemand och jungske dâ kum dukker veur
Vroeger hâ'k d'r ôk een dâ was 'n dikke breje
Toen hemme ze mien zwat d'n hele bil weggesneje

Alle minse doewn hun best um mekaor nie te store
Mar kie-ke stiekem en spitse de ore
Ze dinke wâ zou tie hemme en wâ löp tie slech
Zâ 'k 't 's vraoge bun beneijd naor wâ of tie zeg

Zeg Jan mag'k 's vraoge wâ hê gi'j aon dâ been?
Dâ zit legger zeg Jan 't is 'n ontstaoke teen
Die hê'r 'k al 'n hortje 't is'n allejêkese straf
Ze zien nog nie zeker mar misschien mottie d'r af

De dijen tege over 'm die ken tie 'n bietje
Hi'j zie ze wel dukker, 't is 'n mooi grietje
Dus vrög tie wörrum en wâ mô gi'j dan hier?
Ze wou nè gaon leze en kiek op van't pepier

Umda'j 't vraog zâ 'k 't ollie vörtelle
Want daor hê'r 'k bar veul mè te stelle
Ak gô rekke en zwaaiete mette èreme
Krieg'k geliek barre krampe ien de dèreme

Dan kie-ke alle minse hör ongeleuvig aon
En Jan vrög: allinnig liggend of inkelt bij 't sta-
on?
Daor gao 'k en wil 'k verders niks van vörtelle
En Jan zeg: dan zou'k mar neije dèreme bestelle

De vollegende kan komme ruup de dokter dan
Bun ik dâ of nie wit gi'j dâ nog Jan?
Gô gi'j mar èrs want ik zie ow krampie-re
Bun gi'j nie dieginne mettie slechte nie-re?

Dâ sien nie de nie-re zei Jan toen tie weg was
Die klowöt al 'n hortje dâ hörde'k laots pas
Vurdâ tie daor verders over kan praote
Kan Anja van Majje 't nie langer mèr laote

Laots hê 'r kennis van mien'n nier afgestaon
Die hemme ze toen ien dâ nèëfke gedaon
Gi'j wit wel da schraole mènneke mettie smalle
snuut
Now liek tie wâ bèter die gee bar vöruut

En as Anja dan tevrêje ien de rondte kiek
Vrög Jan dâ's bar mooi mar bü gi'j ôk ziek?
Ak naor ow kiek dink ik, hê gi'j iets onder de
leje?
Hê'k ongeliek ak dâ zeg? Gi'j kiek zô ontevreje

De vollegende kan komme daor is de dokter
awèr
Die djèn mettie dèreme stee op en ze hê 'r 't nie
mèr
Dan wör d'r gezeid: die mekie-r niks geleuf gi'j
dâ mar
Dâ zit tusse de ore die is bar ien de war

Daor kum d'r een binne onder 't bloewd en half-
dood
Hi'j kan nog wel praote die's van'n trap af ge-
klowöt

Medeem kum de assistente aon't loket
Ze hê'r 'm al drèk bi'j de dokter gezet

Hemme gullie gehörd wâ of d'r laots is gebeurd?
Dâ vrög Daatje, de gemeente hê'r 'n neij huus
afgekeurd
Zullie hemme nie volleges teikening gebouwd
Nie beters te wete en van heure zegge, zit dâ he-
lemaol fout

Dâ zal toch nie waor weze 't mag wèr wâ koste
En wiste die minse dan nie hoe of ze bouwe
moste?
Volleges mien lao'j daor juist 'n teikening vör
make
Ja mar daor zou 'k ôk van ien de war kunne rake

Dan wör 't wèr stil en ze kie-ke vör zich uut
En jan prubie-r of 't been 't nog duut
Dan vrög iemand: zien d'r nog neije dooie te
betreure
Dâ niet mar a'k hier rondkiek kan dâ zomar ge-
beure

Dit was mar 'n half u-reke wachkamergepraot
Klets van niks mar gi'j bun van de straot
Prubie-r mar gewoon daor nie veul te zien
Allinnig as't nodig is dâ kan zien mèt barre pien.

Gemengd koor Jubilate bestaat veertig jaar

R.K. Gemengde Zangvereniging St. Caecilia.

Een korte voorgeschiedenis

Op 16 februari 1946 kwam na vooraf al gesprekken gevoerd te hebben, een zestal mannen bijeen voor de oprichting van een R.K. Mannenkoor. Na de oprichting en door de publiciteit bleek de belangstelling voor het koor groot te zijn. De aanmeldingen stroomden binnen. In een heel korte tijd kon het koor met bijna vijftig leden starten. F. de Weijer kreeg de muzikale leiding over het koor. Na een goed jaar besloot men om van het R.K. Mannenkoor een R.K. Gemengde Zangvereniging te maken met de naam St. Caecilia. Een dertigtal dames meldde zich aan. Tegelijkertijd nam de heer H. Kamps het dirigeerstokje over van De Weijer. De vereniging maakte een grote bloei door en bereikte de hoogste treden op de muzikale ladder en won diverse prijzen. Na het vertrek van de heer Kamps geraakte de vereniging in een moeilijke periode. Dirigenten en hulpdirigenten wisselden elkaar af, wat de vereniging niet ten goede kwam. Het ledental daalde tot onder de twintig. Na de aanstelling van de heer E. van Rheden kwam er een eind aan de malaise. De vereniging groeide weer naar vijfendertig leden. Van Rheden werd opgevolgd

door L. Noltén. Na Noltén dirigeerde de Gendenaar en directeur van de jongensschool Jacques v.d. Bergh het koor.

In 1971 vierde de vereniging het zilveren jubileum. Door de voorzitter van het feestcomité Jacques v.d. Bergh werden de leden van het eerste uur gehuldigd. Het was een prachtig jubileum waarbij vele Gendtse verenigingen en instellingen hun gelukwensen aan het koor tot uiting brachten.

Dirigent Jacques van den Bergh.

Problemen bij de R.K. Gemengde Zangvereniging St. Caecilia

Nog geen anderhalf jaar na de zilveren jubileumviering belandde de vereniging in een crisis. Enkele bestuursleden hadden, buiten medeweten van de leden, getracht een nieuwe dirigent aan te stellen en passeerden zo Jacques van den Bergh. Bij het vernemen daarvan bedankte Van den Bergh als dirigent.

Concert in de N.H. Kerk in Gendt.

Jubilate

Een aantal leden van het koor was het niet eens met de gang van zaken. Zij waren tevreden over hem. Na meerdere gesprekken tussen Van den Bergh en veertien leden werd het voorstel gedaan om met een nieuw koor te starten onder zijn leiding. Zo ontstond Gemengd koor Jubilate. Jacques van den Bergh werd dirigent en onder de leden werden de bestuursfuncties verdeeld. Voorzitter werd Nelly Hooyman-Verhoeven, penningmeester Jo Melchers en secretaris Lida van Merm-Wegh.

Op dinsdag 3 oktober 1972 startte Jubilate met de eerste repetitie in zaal De Herberg, dat tot nu toe nog steeds hun clubgebouw is.

Al snel kreeg het koor meer leden en ging men zingen in verzorgingshuizen en bejaardenhuizen. Al vanaf het begin deed Jubilate mee aan de aanbade met Koninginnedag en eens per jaar werd er een concert verzorgd voor de donateurs en gaf men concerten in de N.H. Kerk. Ook verzorgde het koor Tweede Kerstdag en Pasen vele jaren de Heilige Mis.

In 1976 droeg Van den Bergh wegens ziekte de dirigeerstok over aan Nico Witjes uit Elst.

Met 53 leden en onder zijn leiding waagde Jubilate zich aan Oratoriumwerken zoals *Die Schöpfung* van Haydn en de *Messiah* van Händel. Het koor kreeg steeds meer ambities en ging deelnemen aan zangersdagen en concoursen van de Nederlandse Bond van Kath. Zang- en Oratoriumverenigingen. De eerste zangersdag was in 1980 in Someren.

In 1981 stopte Nico Witjes en werd het koor tijdelijk gedirigeerd door Cor Wijgers. Al heel gauw nam Joep van den Burgh de dirigeerstok van hem over. Joep veranderde trouwens later zijn naam in Mathieu. Het koor bleef deelnemen aan concoursen en zangersdagen. Ook de uitvoeringen in verzorgingshuizen bleven ze doen.

In 1982 gaf het koor een concert in het Nederlands Hervormde kerkje in Gendt. Het programma bestond uit werken van Bach, Schütz, Mozart en Händel. Het vocale gedeelte werd afgewisseld door organist tevens dirigent Mathieu van den Burgh.

Tijdens de jaarlijkse uitvoering in 1984 werd ook weer Die Schöpfung van Joseph Haydn ten gehore gebracht.

Wim Boerstal is de jubilaris.

Deze keer had men drie solisten ter versterking aangetrokken. Aan het einde van dat jaar gaf Jubilate nog een donateursconcert. Deze keer met een lichter repertoire met muzikale begeleiding van harmonie St. Cecilia en pianist Gerard Rutjes. De avond werd aan elkaar gepraat door Dini van den Bergh-Rensen.

Bij het zangconcours in 1985 in Oudenbosch behaalde Jubilate in de klasse Uitmuntendheid een eerste plaats met 342 punten. Door de jury werd met name de goede samenzang en de uitstraling geprezen. Jubilate behaalde deze verdienstelijke prestatie met de uitvoering van werken van Palestrina, Brahms en Bruckner.

In 1987 was er een Pools koor, Chor Kameralny, in Gendt. Samen met Jubilate verzorgde het een paar mooie concerten in de N.H. Kerk en in verzorgingshuis St. Jozef. In 1988 kreeg het koor een uitnodiging om samen met het Toonkunstkoor uit Nijmegen een concert te verzorgen in het concertgebouw De Vereniging in Nijmegen.

Op zondag 21 april 1991 gaf Jubilate een concert, de laatste van een reeks zogenaamde zondagavondconcerten in de N.H. Kerk. Dirigent Mathieu van den Burgh combineerde deze avond met het Mozartjaar (200 jaar na het overlijden in 1791). Medewerking werd verleend door Annie van Raay, sopraan, en Pieter van Randeraat, ba-

riton en piano. Ze tekenden voor een tweetal Mozartduetten. Jubilate trakteerde de volle kerk op een selectie uit het Mozartrepertoire. Dat Jubilate over een grote doses muzikaliteit beschikte, bleek overduidelijk door het Kyrie van Da Palestrina. In een Beethovenarrangement wisten gemengd koor, sopraan en piano de concertgangers te imponeren.

Toen het koor twintig jaar bestond in 1992 vierden ze dat met een leuke en muzikale dag naar Antwerpen en een optreden in de Zoo. Begin oktober van dat jaar gaf het koor een jubileumconcert in zaal Providentia.

Aan dit concert werkten mee: pianist Stan Aarntzen, de gemengde zangvereniging Grieth/Kalkar en Salonorkest Rouge. Jubilate bracht in totaal vijftien werken ten gehore waaronder het lied Jubilate. Eind oktober zijn ze naar Kalkar geweest en verzorgden daar samen met Harmonie St. Cecilia een Heilige Mis met aansluitend een concert in de kerk.

In 1993 behaalde Jubilate in Oudenbosch het hoogste aantal punten met het verplichte zangstuk Domine Jesu Christe van Jurriaan Andriessen.

Felicitaties bij het 25 jarig jubileum.

Jubilate had inmiddels veel uitwisselingsconcerten met koren uit Gelderland, Brabant en Limburg.

In 1997 werd het zilveren jubileum groots gevierd. Op 4 oktober gaf het koor samen met Harmonie St. Cecilia een jubileumconcert in zaal Providentia. En op 5 oktober begon de dag met het verzorgen van de Heilige Mis met aansluitend een koffietafel en receptie.

Na het jubileumfeest ging Jubilate verder met weer meer inspiratie. In 1980 was het koor uitgegroeid tot 50 leden.

Enkele hoogtepunten

Op 15 september 2001 werd bij het Pannerdensche veer in Doornenburg het Herinneringsmonument 'De Vlucht' onthuld, waarbij Jubilate het lied zong Geef Vrede Heer en een medley van de legendarische zangeres Vera Lynn. We 'll Meet

Henriëtte Berns en Nelly Hooyman.

Again werd ten gehore gebracht.

Na 35 jaar heeft Nelly Hooyman-Verhoeven de voorzittershamer overgedragen aan Henriëtte Berns.

Eind 2010 gaf ook dirigent Mathieu aan dat hij wat kalmer aan wilde doen. Begin januari 2011

werd Jan Sinke dirigent van Gemengd koor Jubilate.

Het 40-jarig jubileum

Helaas kwam het repertoire van Jubilate niet geheel overeen met dat van Jan Sinke. Daardoor kwam Jubilate in het jubileumjaar zonder dirigent te zitten. Gelukkig was Mathieu van den Burgh weer bereid het gemengd koor te leiden, totdat een andere dirigent is aangesteld.

Veel activiteiten hebben al plaatsgevonden onder andere het koffieconcert in De Herberg, de aubade met Koninginnedag, Marialiederen in de Hof van Breunissen. Op 2 juni was er een concert in de Martinuskerk en ook de kledingbeurs is weer

Afscheid van Mathieu van den Burgh.

Gemengd Koor Jubilate op landgoed de Poelwijk (9-9-2012).

Dialectwoorden

dee'j (deed)

Hettie 't al gedaon of du tie 'n nog? Nee alles is al klaor, hi'j dee'j t al.

doodgemoeierie-rd (doodkalm)

Nao dâ raore gevelleke lie-p tie doodgemoeierie-rd naor huus.

drie-fhout (drijfhout)

'n Drie-fhout wör geleid tussen de walkant en 't schip. Anders komme daor dutse ien.

egaolisere (egaliseren)

Mè'r 't egaolisere van dâ stukske land hettie mette eg 'n ouwe vaos gevonde.

èveveul (onverschillig)

Dâ's mien èveveul. Doe mar wâ'j wil.

fransoos (man uit Frankrijk. Meestal wordt sol-daat bedoeld)

Alle jaore kum d'r bi'j ons nog 'n fran-soos aon de deur. Die hè mette oorlog op te zolder vöstoppe-d gezéte.

gauwigheid (even snel)

Toen 'k uut de bus stapte bu'k ien de gauwigheid vörgète mien tas mè te neme. Now bu'k 'm kwiet.

ik zei de gek (ikzelf)

Wie zien d'r allemaol? Dâ zien Jan, Graodus, Mientje en ik zei de gek.

gelieks (tegelijk / meteen)

Toen 'k binnekwaam gieng die kjèl d'r gelieks vandeur.

genuumd (genoemd)

Ze hemme mien naor mien vaoder genuumd. En wi'j hemme onze jong naor mien genuumd.

geschup (geschopt)

As dâ pjèd de kar nie wou trèkke wier tie bar mè'r 'n knuppel geslage en ôk geschup.

grinze (stuurs kijken)

Wâ 'n raore kjèl is dâ. Die zit duk te grinze um niks.

heer (heen)

Èrs gao'k daor heer en laoter zâ'k nog prubie-re bij ollie te komme.

karhings (onbenul)

Mè d'n diejene ku'j gin klowöt t beginne. Nog nooit erders hè'k zô'n karhings mè gemak.

lèpkeskjèl (verkoper van textiel en garen)

As de lèpkeskjèl kum mo'j vraoge òm 'n stop-naold.

Verkleinwoorden

benkske (bank / bankje)

Ien de bouw gebru-ke we benkskes waor we op staon as d'r plavons worde gemak.

bewie-ske (bewijs / bewijsje)

Hi'j hettie brief aongeteikend verstuurd. Daor kreeg tie 'n bewie-ske van.

billeke (bil / billetje)

Toen moed de kleine gieng vöschone vroeg Jantje doe'j 'm zout op te billekes?

blö-ske (blaas / blaasje)

Dâ kiend zit de hele dag op 't schiethuus. Zou ze zo 'n klein blö-ske hemme of zou ze ziek zien.

boksteske (broekzak / broekzakje)

Ien 't boksteske op de kont hâ'k altied de sleutel zitte.

böske (bos / bosje)

Umdâ moed jaorig was hâ vâd 'n böske flette meegebroch.

buske (bus / busje)

Majje prubie-rde van dâ buismanbuske 'n kerre-bietbus te maoke. Dâ gieng nie goed.

deunje (deun / deuntje)

As Annemarie gee fietse fluit ze altied 'n deunje.

gesprekske (gesprek / gesprekje)

Nao dâ gesprekske van gistere wit 'k genoeg. Ze mik 't al gauwàèchtig uut!

görreke (geur / geurtje)

Mè heit weir ien de zomer hing op veul plekke 'n vie-s görreke.

groepke (groep / groepje)

Altied as de pestoor op zondag mette mis bezig gieng ston 't eigeste groepke kjèls achterien de kjerck.

höltje (hout / houtje)

A'j niks te ète hè mô'j op 'n höltje biete.

illestiekske (elastiek / elastiekje)

Mè illestiekskes wie-re die brie-ve bij mekaor gehouwe.

kliereke (klier – kliertje)

Ak dâ kliereke, dâ lilleke jöngske, van hiernève nog's attrepie-r op belleke trekke dan gif 'k 'm 'n klap vör de jillis.

Uitspraak / gezegde

A'j now dink dâ'j mien vör de solo kun houwe, dan blaos gi'j 'm maor op.

Door jou laat ik me niet voor de gek houden.

Probeer dat maar bij een ander en zoek het maar uit.

Herman Buurman

Maandag: wasdag

Maandag: wasdag

Maandag was van oudsher de wasdag. Na de betrekkelijke rust van het weekeinde, werd op de eerste werkdag met nieuwe energie dit vervelende klusje ter hand genomen en wel de was van een hele week. Als je dan (als kind van enkele jaren na de oorlog) laat wakker werd, rook het al naar gekookte was, want dan stond er al een grote ketel met witte was en sop op het kolenfornuis. Bij ons werd Sunil als waspoeder gebruikt, maar we hadden ook nog blokken Sunlight met de bijbehorende klopper in huis. Als het geen

maandag was, gooide je vies ondergoed in een emmer met sop met een beetje bleekwater om te weken. Na enkele dagen begon het sop wel raar te ruiken. Van onderbroek werd trouwens niet iedere dag gewisseld, want dan werd de berg wasgoed te groot, maar pas als die smerig was of vies rook. Dat werd door het hele gezin gedaan, niet alleen met ondergoed maar ook met vieze sokken. De vuile sokken kwamen in een andere emmer dan het ondergoed; nu zonder chloor. Door dat weken waren de meeste vlekken al verdwenen als de wasdag aanbrak.

Zodra het sop in de ketel kookte werd er hard in geroerd. Daarna kwam de kokend hete was in een teil met koud water, zodat de hitte er meteen vanaf was. In die teil kwam een wasbord en werden de vieze plekken in het wasgoed extra met groene zeep ingesmeerd en er werd op het wasbord geroefeld tot de vlek verdwenen was. Daarna kwam dan ook de vuile bonte was daarin. We hadden thuis geen grasveld, want anders hadden we net als in de middeleeuwen de was nog op het gras te bleek kunnen leggen. Ten slotte werd de was met de hand uitgewrongen en ging daarop ook nog eens door de wringer. Een zwaar werkje want als het stuk te dik was, kwam het niet door de wringer. Dan was het sop er al grotendeels uit. Vervolgens werd de was in koud water uitgespoeld. Op het eind werd er nog een zakje blauw door het spoelwater van de witte was gehaald om het mooi wit te laten lijken. Daarna werd het spul weer uitgewrongen. Een deel ervan, de witte overhemden en slopen, gingen nog door het stijfjel. Ze moesten kraakhel-

der worden, met de nadruk op kraak, want de slopen knisperden als je er voor het eerst op ging liggen. Ze waren heerlijk glad. Dat is er tegenwoordig niet meer bij. Stijfjel zorgde ervoor dat overhemden gladder te strijken waren en minder gauw vuil opnamen.

De was werd, nog behoorlijk nat, buiten aan de lijn gehangen om te drogen en als het 's maandags regende, waren er ook nog een aantal lijnen op de overloop/zolder of een wasrek binnen vóór de kachel waar de was op zijn gemak droog kon worden. Buiten was natuurlijk beter, want dan rook de was frisser en was zachter, maar dat had weer als nadeel dat je iedere keer op het weer

moest letten. Regende het nu wel of toch niet noemenswaardig? Toch maar binnenhalen en daarna, als de zon weer scheen, naar buiten en met wasknijpers aan de lijnen vastzetten. De houten wasknijpers werden op den duur vies en roestig en dan bleven er op die plek vlekken in de kleding achter. Als er om de een of andere reden was van de lijn viel (we moesten er ook tussendoor om bij het schuurtje te komen) of er vogels overgevlogen waren, kon je tot de ontdekking komen dat er waswerk opnieuw kon. Het was al met al een heel karwei en het was dus zaak om meer dagen met de kleding te doen. Niet iedere dag iets nieuws aan, maar zo lang mogelijk dragen tot het ging stinken of vol vlekken zat. Daarom droegen de vrouwen ook schorten of schortjurken, dan werd de dagelijkse kleding niet zo snel vies. De mannen droegen werkkleding en zoals mijn inwonende oudoom vaak zei, als hij geknoeid had: 'Het zit maar aan de buitenkant', wat inhield dat hij er toch een tijd smerig bij liep.

Boodschappen

In de tijd dat de was droogde werden er boodschappen gedaan, want er waren een heleboel winkels in de buurt. Je zou nu bijna denken dat we in het centrum woonden, maar het was een gewone woonbuurt met allemaal kleine winkeltjes die verspreid over de straat zaten. Waren alle boodschappen voor die dag binnen, dan begon moeder of oma, die met opa en haar broer bij ons inwoonde, met koken. Dat duurde lang. Aardappels werden met heel veel water opgezet en hadden in die tijd veel langer nodig dan nu – dat dacht men althans – en vlees moest helemaal lang stoven tot het van gaarheid bijna uit elkaar viel. Karbonaadjes duurden minstens een uur en er ging een half pakje boter in. Groenten werden helemaal gaar gekookt. Heb je wel eens overgare spruitjes gegeten? De lucht is al vreselijk en die spruitjes ook. In die tijd had men nog nooit van beetgaar gehoord. Wel van een petroleumstelletje; daar kon ze zo lekker op een laag pitje vlees stoven tot het van ellende uit elkaar viel. Mijn oudoom had geen tanden meer, maar miste ze dus ook niet. Om twaalf uur of half een, daar wil ik vanaf zijn, kon er warm gegeten worden. Iedereen was dan ook thuis. Er was een lunchpauze op school en op het werk. Daarna werd er afgewassen, met de hand en natuurlijk een vaatkwast, een theedoek en een dweiltje om het aanrecht weer aan kant te krijgen. Er werd heel veel gerookt, zelfs onder de afwas lag er een sigaret

in een bakje te smeulen. Af en toe werd er met een vochtige hand een trek van genomen. Zo ging er ruim een pakje per dag per persoon doorheen. Het kwam dan ook regelmatig voor dat ik net uit school naar de sigarenwinkel werd gestuurd om een pakje Miss Blanche, Golden Fiction, Unic- of Drum-shag met vloeitjes te halen. Ik denk dat ik eigenlijk meer keren voor die kleine boodschap naar die winkel werd gestuurd, dan bijv. naar de melkboer of de kruidenier. In alle buurtwinkeltjes moest je gewoon op je beurt wachten, want er was geen zelfbediening. Met boodschappen doen ging dus heel wat tijd heen, maar het was tegelijk dé manier om iedereen te zien, met elkaar te kletsen en van alle buurtroddels op de hoogte te blijven.

Geur

Ieder huis had een eigen geur, naast de stank van sigaren en sigaretten, maar dat rook je op den duur bij een ander niet meer, want daar was je immuun voor geworden. Sommige huizen roken naar de poepluiers van de grote kinderschaar en andere naar lysol of een ander ontsmettingsmiddel. Vooral auto's stonken misselijkmakend naar zware olie. Mijn vader had soms een bedrijfsauto thuis en die enkele keer dat ik mee mocht, was ik blij en misselijk als ik er weer uit was. Maar om op de wasdag terug te komen: in de loop van de dag werden ook de bedden opgemaakt. Al voor de wasdag waren alle onderlakens en slopen van de bedden gehaald om gewassen te worden. De bovenlakens werden dan onderlaken en er kwam een fris bovenlaken met sloop en die konden dan weer een week mee.

Kleren en beddengoed

Was de was eenmaal droog - dat was meestal op dinsdag - dan werd alles gestreken, ook het ondergoed en de washandjes en handdoeken. Dan

werd meteen gekeken wat er kapot aan was. Bij de overhemden gingen meestal de kraag en manchetten het eerst rafelen. Geen probleem, want een kundig naaister kon de boel keren en dan zag je er praktisch niks meer van. Mijn moeder was geen kundig naaister, maar kon wel prachtig sokken stoppen; een talent dat tegenwoordig ook niet meer nodig is. Kapotte sokken gooien we toch weg? Nu waren die sokken ook een stukje huisvlijt, want met vier breinaalden werden er sokken met een mooie lange boord gebreid. Ze kwam meestal tot de knie en konden behoorlijk prikken, maar in een tijd dat vlooiën en luizen nog wel eens voorkwamen, was een priksok wel het minste probleem. Trouwens ook gebreide truien waren prikkelbaar, maar dat merkte je niet omdat je altijd een hemd eronder droeg. Een katoenen onderbroek was meestal nog niet genoeg, want er moest een warme, wollen onderbroek overheen. Je zou anders eens blaasontsteking krijgen. In die tijd was men trouwens overdreven bang voor kou, want kou betekende kou vatten en ziek worden. Je moest je buiten warm aankleden, vooral als je een beetje koorts had. Als je dan al naar buiten mocht, moest je zo warm in-

Yvonne draagt onder protest van oma Anna de tas met groenten. Oma baalde dat er net een foto graaf van De Gelderlander dit kieke.

pakken, dat de koorts vanzelf tot grote hoogte steeg. Daar denkt men nu wel anders over. Als je

in de herfst of winter naar buiten ging droeg je een warme jas, das, wanten, een maillot plus een capuchon of muts. Meisjes droegen rokjes of jurken, maar geen broeken. Laarzen heb ik vroeger ook nooit gehad. De vrouwen hadden meestal een hoofddoekje op het hoofd, niet om religieuze redenen, zoals nu, maar vanwege de kou. Kou buiten was ongezond, maar kou binnen was in die tijd gewoon, want er was in het hele huis alleen een kolenfornuis in de keuken en een kolenkachel in de huiskamer. Wanneer het buiten vroom zaten de bloemen op de slaapkamerramen en lag er ijs op jouw deken waar je had gezeverd. Het beddengoed was trouwens behoorlijk zwaar; boven het bovenlaken lagen meestal een paar dekens en nog een doorstikte, gewatteerde spreij. Ik had een springveren matras en dat lag best goed totdat er een springveer los raakte. Het kussen was van kapok en nog later van schuimrubber. Dat veerde veel lekkerder.

Wasmachine

Een tijdje later (in de jaren zestig) konden we tweedehands een zgn. bovenlader overnemen. Een wasmachine waar het wasgoed aan de bovenkant in ging. Mijn moeder gooide dan water

en waspoeder erin en er ging een slang in de gootsteen om het vuile water af te voeren. Je zou denken dat ze blij met dat ding was, maar dat viel tegen. Volgens haar was haar witte was ooit de trots van de buurt geweest, maar kwam de wasmachine daar niet bij in de buurt. Het ondergewaardeerde ding begaf het daarop, waarna toch een heuse nieuwe wasmachine werd aangeschaft, die netjes op een waterleiding en afvoer werd aangesloten en die het jaren vol hield. Tegen dat gemak kon mijn moeder niet op en zij heeft er geen woord meer aan vuil gemaakt.

Yvonne de Boer-Ravestein.

Prins Carnaval 2012-2013

Prins Pieter de Heraut en Evelyn

Prins Pieter de Heraut werd op 30 maart 1981 te Elburg als Pieter Rasing geboren. Hij is een zoon van Willem en Willemien Rasing. Evelyn werd op 26 juli 1984 te Gendt geboren als dochter van Geert en Bets Arnts. Pieter heeft slechts 7 weken

Prins Pieter de Wekker

in Elburg gewoond en is daarna met zijn ouders en zus Ester verhuisd naar Nijmegen. Na één jaar verhuisde het gezin in 1982 naar Gendt. Rondom het Thorbeckeplein heeft Pieter zijn jeugd doorgebracht. Een bal is voor Pieter niet veilig. Een bal moet rollen of het nu een voetbal, tennisbal of jeu de boules is. Sport is Pieter op z'n lijf geschreven. Pieter bezocht de Jozefbasisschool, waar hij in 1993 Jeugdprins 'Pieter de Wekker' werd (jong geleerd). Na de basisschool ging Pieter naar de mavo in Bemmelen. Omdat sport een van zijn drijfveren is, was hij jaren lid van de badmintonclub en is hij nu lid van de tennisvereniging. Het is dan ook niet vreemd dat hij na de mavo het CIO in Arnhem heeft gedaan, met als hoofdvak Sportmanagement. Aansluitend heeft Pieter nog Commerciële Economie gestudeerd aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Naast sporten is muziek ook een van zijn hobby's. Sinds zijn prille jeugd is hij dan ook al lid van het Schuttersgilde St. Sebastianus in Gendt en speelt hij trompet. Bij St. Sebastianus kwamen Pieter en Evelyn elkaar tegen. Al snel bleek dat er meer dan alleen muziek in zat. In 2000 kregen zij een relatie.

Evelyn is opgegroeid aan de Dwarsakker in Gendt en heeft de Mariabasisschool bezocht. Daarna de mavo in Bemmelen en vervolgens de

Evelyn Kersenfeest 2005

meao in Velp. Evelyn speelde ook trompet bij de schutterij. In 2005 organiseerde de schutterij het jaarlijkse Kersenfeest en daar hoorde Evelyn toen bij het kersentrio. In 2006 is Evelyn gestopt bij de schutterij. Gedurende de studieperiode heeft Evelyn gewerkt, als zaterdaghulp bij bakkerij Van Beek in de Dorpstraat. Pieter was op zaterdag en tijdens vakantiedagen en vrije dagen werkzaam bij steenfabriek de Zandberg. Na het voltooien van hun studie is Evelyn gaan werken als secretaresse in het Rijnstate ziekenhuis te Velp en Pieter als

Pieter en Evelyn 17 juni 2011

marketing manager bij Henk Scholten Volvo in Arnhem.

In augustus 2008 zijn Pieter en Evelyn gaan sa-

Niet beschikbaar

Overgrootouders van Pieter

Rasing-Rensen

Terwindt-Janssen

Huisman-van der Velde

De Haas-Remig

menwonen op de Halden in Haalderen. 'Gendt West' zoals Pieter dit van meet af aan heeft genoemd.

Prins Pieter en Evelyn.

In het voorjaar van 2011, toen ze druk waren met de voorbereidingen van hun huwelijk werd hun gevraagd of zij bij Carnavalsvereniging de Gentenaren het seizoen 2012-2013 het Prinsenvaar wilden zijn. Deze vraag kwam onverwacht en na enig nadenken besloten ze het nieuwe Prinsenvaar te worden. Eerst richtten ze zich echter op de voorbereidingen van hun huwelijk. Op 17 juni 2011 zijn Pieter en Evelyn getrouwd. Naast dat er veel tijd besteed ging worden aan de voorbereiding van het nieuwe carnavalsseizoen

Op bezoek bij de jongste, Lana Gerritsen.

op wel heel geheime locaties, heeft Pieter nog een andere hobby. Eind november en de eerste paar dagen van december besteedt Pieter veel tijd aan het Sinterklaasfeest. Zowel als Sinterklaas en zwartepiet laat Pieter vele kinderhartjes

sneller kloppen. Als secretaris van de Stichting Intocht Sinterklaas Gendt en zwartepiet is hij mede verantwoordelijk voor de intocht in Gendt. Daarnaast draagt hij als zwartepiet zijn steentje bij aan de intocht in Doornenburg en Angeren. Verder staan er veel huisbezoeken, bezoeken aan bedrijven en natuurlijk ook aan de Vonkenmorgen als vast onderdeel op zijn agenda. Op 12 november 2011 was Pieter 's middags tot 19.00 uur in Doornenburg nog 'zwart' bij de intocht van de Sint. In het diepste geheim is Pieter toen snel naar huis gegaan om zijn Evelyn op te halen om 's avonds als 26ste Prins Carnaval in zaal Providentia onthuld te worden.

Zwarte Pieter.

Het is niet zo verwonderlijk dat de onthulling gepaard ging met sport, muziek alsook Sinterklaas. De naam Prins Pieter de Heraut vindt zijn oorsprong in het muziekinstrument dat Pieter bespeelt: de trompet. De kleuren van het prinsenkostuum zijn afgeleid van het rood, zwart en goud van de schutterij. Na één seizoen (er volgt er nog één) hebben ze allebei een geweldig voldaan gevoel over de beslissing om ja te zeggen. Het enthousiasme waarmee zij zijn begroet, de reacties, het was allemaal fantastisch. Ook de bezoeken aan de oudste en de jongste hebben zij als kostelijk ervaren. De pronkzitting met het Gilde van de schutterij, de Gentekwēkers, de ontmoeting met Ushi Hirosaki, NonSense en Gemi, het ontbijt met de Prins op maandag, het was allemaal geweldig.

Op zaterdag 17 november start het nieuwe carnavalsseizoen. Onder het motto: Vriendschap, Vrolijkheid en Vertier in Gendt is carnaval voor iedereen plezier. Zij kijken daar nu al naar uit.

Willem Rasing

Overgrootouders van Evelyn

Arnts-Dekeling

Van der Velde-Melchers

Rutjes-Van Gellekom

Wassink-Buurman

32 Frederik RASING 1844—1918 zv 64 Florentius RASING 1801—1861 en 65 Johanna WILTINK 1818—1900 X 1874 33 Hendrina HOEDEMAKER 1850—1914 dv 66 Hendricus HOEDEMAKER 1800—1879 en 67 Willemina LEENDERS 1803—1893	34 Jan RENSEN 1839—1922 zv 68 Peter RENSEN 180—1847 en 69 Mechgelt NATROP 1812-1889 X 1872 35 Johanna A. GUNSING 1845—1905 dv 70 Hendrik GUNSING 1811-1866 en 71 Maria BERTSEN 1815—1892	36 Albertus TERWINDT 1842-1921 zv 72 Bernardes TERWINDT 1801-1866 en 73 Anna-Margarita HOEDEMAKER 1798-1882 X 1874 37 Hendrina HUBERS 1840-1914 dv 74 Antonius HUBERTS 1811-1882 en 75 Theodora HERMSEN 1813-1885	38 Albert JANSSEN 1851-1915 zv 76 Jan JANSSEN 182—1901 en 77 Bartjen van VORSSELEN 1821—1876 X 1876 39 Geertruida HOOIJMAN 1854-1901 dv 78 Willem HOOIJMAN 1822-1904 en 79 Johanna A. ter MEER 1824-1884	40 Hendrikus HUISMAN, 1824-1892 zv 80 Albertus HUISMAN 1785-1861 en 81 Hendrina ALOFS 1797-1885 X 1864 41 Johanna TEUNISSEN 1834-1919 dv 82 Theodorus THEUNISSEN 1806-1885 en 83 Maria van ENGEN 1808-1887	42 Peter van der VELDE 1839-1914 zv 84 Martinus van der VELDE 1806-1882 en 85 Catharina WANNET 1812-1880 X 1871 43 Maria H. BUURMAN 1842-1926 dv 86 Gerardus BUURMAN 1812-1872 en 87 Cornelia SPIERINGS 1816-1898	44 Antonius de HAAS 1823-1870 zv 88 Jacob Jan de HAAS 1784-1841 en 89 Aleijdis ROELOFS 1784-1871 X 1856 45 Arnolda ANDRIESSEN 1832-1919 dv 90 Franciscus ANDRIESSEN 1792-1873 en 91 Maria BOUWMAN 1788-1856	46 Frederik REMIE 1825-1905 zv 92 Joannes REMIE 1798-1869 en 93 Petronella LAURENSEN 1793-1862 X 1855 47 Hendrina JANSSEN 1829-1905 dv 94 Joannes JANSSEN 1797-1855 en 95 Hermína SLUITER 1800—
16 Peter Frederik RASING Geboren te Gendt op 25-03-1880 Overleden te Gendt op 24-12-1950 X Gendt 02-11-1907	17 Cornelia Catharina RENSEN Geboren te Gendt op 26-08-1885 Overleden te Gendt op 24-09-1950	18 Johannes Theodorus TERWINDT Geboren te Gendt op 09-08-1879 Overleden te Gendt op 09-01-1965 X Gendt 20-04-1917	19 Maria JANSSEN Geboren te Gendt op 18-12-1887 Overleden te Gendt op 09-11-1918	20 Henricus Theodorus HUISMAN Geboren te Bemmél op 17-04-1878 Overleden te Bemmél 19-09-1952 X Bemmél 07 mei 1903	21 Wilhelmina van der VELDE Geboren te Gendt op 06-10-1879 Overleden te Bemmél 10-06-1953	22 Antonius de HAAS Geboren te Huissen op 16-12-1865 Overleden te Huissen 26-09-1946 X Huissen 02 mei 1900	23 Berdina Alijda REMIE Geboren te Huissen op 14-06-1874 Overleden te Huissen 02-10-1959
8 Frederikus Johannes RASING Geboren te Gendt op 20 augustus 1915 Overleden te Nijmegen op 28 april 1989 X Gendt, 11 juli 1941		7 Geertruida Sophia Hendrina TERWINDT Geboren te Gendt op 12 maart 1918 Overleden te Gendt op 03 maart 2009		10 Petrus Hendrikus HUISMAN Geboren te Bemmél op 27 september 1909 Overleden te Gendt op 31 mei 1957 X Huissen, 31 mei 1940		11 Antonia Maria de HAAS Geboren te Huissen op 02 maart 1912 Overleden te Nijmegen op 03 juni 1997	
4 Wilhelmus Cornelis Albertus RASING Geboren te Gendt op 09 augustus 1953				5 Wilhelmina Maria Theresia HUISMAN Geboren te Gendt op 13 oktober 1953 X Gendt 07 februari 1975			
2 Pieter Willem Frederik RASING Pieter Geboren te Elburg op 30 maart 1981 Prins Pieter de Heraut (Prins Carnaval van het Gendtse Narrenrijk 2012/2013) X Lingewaard							

48 Hendrikus G. ARNTS 1853-1930 zv 96 Bartholomeus ARNTS 1798-1876 en 97 Elisabeth BRAAM 1815-1888 X 1879 49 Johanna PUBLIKHUIZEN 1853-1919 dv 98 Gerardus PUBLIKHUIZEN 1807- en 99 Maria BRAAM 1812-1880	50 Hendrikus W. DEKELING 1868- zv 100 Johannes H. DEKELING 1827-1894 en 101 Aleida LEENDERS 1828-1884 X 1872 51 Johanna W. LOOIJSCHELDER 1868-1947 dv 102 Johannes J. LOOIJSCHELDER 1832-1895 en 103 Aleida WILLEMSSEN 1838-1935	52 Theodorus Van der VELDE 1845-1917 zv 104 dezelfde als 84 en 105 dezelfde als 86 X 1882 53 Johanna W. BERENDS 1857-1935 dv 106 Johannes BARENDs 1827-1901 en 107 Elizabeth HENDRIKS 1824-1901	54 Antonius MELCHERS 1863- zv 108 Adrianus MELCHERS 1824-1897 en 109 Everdina LENTJES 1832-1915 X 1876 55 Theodora EGGENHUIZEN 1862- dv 110 Albertus EGGENHUIZEN 1822-1904 en 111 Johanna NIEUWENHUIS 1824 -1884	56 Johannes RUTJES 1842-1916 zv 112 Rudolphus RUTGERS 1811-1871 en 113 Jana Adriana SCHOT 1804-1894 X 1875 57 Hendrina KLOPPENBURG 1848-1883 dv 114 Johannes KLOPPENBURG 1811-1881 en 115 Joanna G. E. HAAFs 1817-1900	58 Ruth van GELLEKOM 1851-1932 zv 116 Theodorus van GELLEKOM 1818-1900 en 117 Gijsberta WELBERS 1826-1877 X 1871 59 Anna BUURMAN 1854-1936 dv 118 dezelfde als 86 119 dezelfde als 87	60 Johannes C.H. WASSINK 1851-1916 zv 120 Antonius WASSINK 1823-1889 en 121 Helena IJSVELT 1806-1896 X 1877 61 Catharina RIKKEN 1847-1922 dv 122 Joannes RIKKEN 1809-1891 en 123 Catharina JANSSEN 1813-1899	62 Albertus BUURMAN 1858-1945 zv 124 dezelfde als 86 en 125 dezelfde als 87 X 1892 63 Dina P. STEVENS 1860-1930 dv 126 Theodorus STEVENS 1822-1896 en 127 Johanna JANSSEN 1824-1895
24 Gerardus Hubertus ARNTS Geboren te Ubbergen 12-08-1887 Overleden te Ooij 15-05-1926 X Ubbergen, 28 april 1920	25 Maria Johanna Hendrika DEKELING Geboren te Ubbergen 04-12-1900 Overleden te Nijmegen 02-12-1991	26 Wilhelmus Bernardus van der VELDE Geboren te Bommel op 13-05-1888 Overleden te Gendt op 25-03-1934 X Gendt, 10 mei 1916	27 Alberta Everdina MELCHERS Geboren te Bommel op 06-08-1893 Overleden te Gendt op 16-08-1975	28 Rudolph Johannes RUTJES Geboren te Bommel op 17-03-1876 Overleden te Gendt 13-05-1958 X Gendt, 12 mei 1906	29 Gijsberta Van GELLEKOM Geboren te Gendt op 18-08-1877 Overleden te Nijmegen 01-06-1951	30 Hermanus Jacobus WASSINK Geboren te Bommel op 25-07-1888 Overleden te Bommel 05-04-1966 X Bommel, 09 November 1922	31 Maria BUURMAN Geboren te Bommel op 19-04-1889 Overleden te Bommel 28-01-1965
12 Gerardus Hendrikus ARNTS Geboren te Ubbergen op 26 juli 1921 Overleden te Gendt op 21 maart 2000 X Gendt, 12 november 1952	13 Wilhelmina Josephina van der VELDE Geboren te Gendt op 09 oktober 1925	14 Rutgerus Johannes Gerardus RUTJES Geboren te Gendt op 07 juli 1917 Overleden te Gendt op 09 mei 1990 X Bommel, 18 november 1947	11 Everdina Catharina WASSINK Geboren te Bommel op 15 oktober 1924				
6 Gerardus Wilhelmus Maria ARNTS Geboren te Ubbergen op 14 augustus 1953	7 Gijsberta Maria Hendrina RUTJES Geboren te Gendt op 17 november 1958 Overleden te Nijmegen op 26 april 1996 X Gendt 17 november 1978						
3 Everdina Wilhelmina ARNTS Evelyn Geboren te Gendt op 26 juli 1984 17 juni 2011							

Aanwinsten

Ontvangen van:

Dhr. Bertus Janssen, dvd met oude films uit de jaren vijftig

Mevr. Walraven-de Beijer, krantenknipsels, kerkboeken, vier foto's en bidprentjes

Dhr. Roger Cornelissen, boek Defence of Haalderen, 4th. December 1944

Dhr. Jan Hendriks, optromptang voor lood

Mevr. Tillemans-Terwindt, boekje De deugden der ouders, 1857

Fam. Gerdson, oude begrafenisrekening

Dhr. Arnold Opgenoort, schoolrapport 1938

R.K. Jongensschool Gendt

Onbekend en in onze brievenbus, envelop met bidprentjes

Dhr. Chris Schouten, letters ABTB

Welkom nieuwe leden

Uit Gendt, tenzij anders vermeld:

Mevr. R. Koppejan-Verkuil, Markelo

Dhr. R. de Wolf, Doornenburg

Dhr. S. Brouwers

Dhr. J-P. Giesen, Nijmegen

Fam. Cobussen

Dhr. Th. Kaak

Mevr. D. Witjes

Dhr. Th. Kregting

Dhr. M.A.P. Kregting

Dhr. J.T.M. v. Moerkerk

Dhr. Th. Joosten

Dhr. J.Th.M. Hubbers

Dhr. W. Rasing

Mevr. T. Rensen-Bierman

Dhr. P.H.Th.C. Witjes, Doornenburg

Mevr. W. Janssen-Arends

Dhr. E.J.W. Milder

Inmiddels hebben we 721 leden!!!

Artikelen in ons boek:

Het boek vordert gestaag en krijgt momenteel de uiteindelijke vorm. De titel wordt: **Gendt tussen Kraaijenbosch en Knienepol**. Dan bestrijkt het ongeveer het hele Gendtse gebied van Flieren tot de Polder. Een aantal artikelen is klaar, zoals

- Nederlands oudste bibliotheek
- Kath. Kerken in Gendt en Hulhuizen na de Reformatie
- Het Pannerdensch Kanaal
- Boeren op de Loohof, 't Kraaijenbosch en de Lootakker
- Vrijheid en een beetje gelijkheid
- Leven, wonen en werken in Gendt in de 19e eeuw
- De opbloei en neergang van de steenfabriecage in de Gendtse polder in de 20e eeuw
- Processievereniging Soli Deo Gloria en de Hulhuizer Omdracht
- Het dagelijks leven in de eerste helft van de 20e eeuw
- Honderd jaar coöperatief bankieren in Gendt 1912-2012
- Activiteiten in de Gendtse polder
- Het Over-Betuwse Kersenfeest te Gendt
- Distributie en de gevolgen
- Gendt opstoten in de vaart der volkeren? Verwachte spectaculaire groei van een dorp in het 'ku-leke van de Waol'
- Het landschap van mijn jeugd
- Monumenten in Gendt
- Historische beelden
- Straatnamen
- Proate en schrie-ve as vroeger
- Duuzend woorden om nie te vörgète
- Foto-album met oude beelden t.o.v. plekjes nu plus oude foto's van grote Gendtse gezinnen.

Wegens **overlijden** hebben wij afscheid moeten nemen van onze leden:

Willy Driessen,

Partner van José Hermsen,

Geboren op 13 mei 1953

Overleden op 2 juni 2012

Ben (Bernardus, Wilhelmus, Albertus) Seegers,

Geboren 10 juli 1940

Overleden op 24 juni 2012

Gerda (Gerarda Johanna Maria) Viergever,

Geboren 1942

Overleden op 4 oktober 2013

Wij willen de verwanten en vrienden ons medeleven betuigen en sterkte wensen met het verwerken van hun verlies.

Suzanna Merkes, dochter van de tweede burgemeester van Gendt en vrouw van de derde burgemeester, Van der Goes, had een fluwelen boekje met geborduurd monogram (S.C.G. M.) met een aantal losbladige gedichten erin.

Colofon:

e-mail: info@historischekringgente.nl

website

www.historischekringgente.nl

Webmaster: Aad Hendriks

Redactie Ganita mare:

Yvonne de Boer-Ravestein (eindredactie)

Mia Gerrits-Bouwman

Henk Klaassen

Geert Visser

Onze redactie is te bereiken via bovenstaand e-mail adres, maar ook op de in de kolom hier-naast genoemde adressen en telefoonnummers

Huisvesting: in 'Villa Ganita'

Nijmeegsestraat 19, 6691 CK Gendt

Betalingen:

Hist.Kring Gente te Gendt

bank 1164 26 705

Drukwerk Ganita Mare: DATADRUk Gendt

ISSN: 1878-7908

Bestuur Historische Kring Gente

Voorzitter:

Geert Visser,
Kard. de Jongstraat 2,
6687 LG ANGEREN,
tel. 026 3256718

Secretaris:

Yvonne de Boer,
Waterwolf 31, 6681 TH
BEMMEL,
tel. 0481 422400

Penningmeester:

Geert Witjes,
De Haspel 9, 6691 PP
GENDT,
tel. 0481 422851

Foto- en knipselarchief:

Riet Berends-Peters,
Baron van Gendtdaan 7,
6691 ZH GENDT,
tel. 0481 422471

Genealogie:

Mia Gerrits-Bouwman,
Steenakker 11, 6691 DM GENDT,
tel. 0481 423543

Geografie:

Gerard Janssen,
Nijverheidsweg 15, 6691 EZ GENDT,
tel. 0481 431324

Presentaties:

Henk Klaassen,
v.d.Duyn van Maasdamstr. 8, 6691 CT GENDT,
tel. 0481 424253

Inventarisatie en genealogische achtergrondverhalen:

Willem Rasing
Bernhardstraat 22, 6691 ZM GENDT,
tel. 0481-424546

Jaarprogramma: Ria Schouten-de Haan,

't Hof 10, 6691 HK GENDT,
tel. 0481-422781

Rabobank Clubkascampagne 2013

De afgelopen jaren zijn wij goed bedacht door de Rabobank Clubkas Campagne. Wij hopen ook in 2013 op uw stem te mogen rekenen. Alleen klanten van de Rabobank Oost Betuwe die op **1 januari 2013** lid zijn, mogen hun stem uitbrengen. Als u wel klant maar nog geen lid bent, kunt u het gratis lidmaatschap aanvragen via de website www.rabobank.nl/oostbetuwe, telefonisch 0481 360400 of even binnen te lopen bij het bankkantoor. Mogen wij op u rekenen?

Welkom op de maandagavond vanaf 2000 uur en op de woensdagmorgen vanaf 0930 uur.

Al is het alleen maar voor de koffie

Zökke zök zakke, zei Bjent toen tie de neije gebreide kouse wouw aantrekke. D'r zit hee gin ellestiek ien. Mettie dinger ie de klömp krieg'k kouwe vuut, en dâ zekers now umdâ 't wienter is.